

*letnik V
številka*

4

**jezik
in
slovstvo**

1959/1960

Jezik in slovstvo

Letnik V, številka 4

Ljubljana, 15. januarja 1960

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem številčk)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Časopisno podjetje »Celjski tisk« v Celju

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. arh. Jakica Accetto

Ureja dr. Joža Mahnič (Ljubljana, Česnikova 28) z uredniškim odborom

Rokopise in dopise pošiljajte na njegov naslov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani,

Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593,

tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani,

štev. 600-70/1-67

Letna naročnina 650 din, polletna 325, posamezna številka 100 din;

za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 500 din;

za tujino celoletna naročnina 1000 din

Vsebina četrte številke

<i>Rozka Štefan</i>	Julij Słowacki	97
<i>F. Bezljaj</i>	O etimologijah in etimologiziranju	101
<i>Martin Silvester</i>	Slovenske naloge v srednji šoli	104
<i>Jože Toporišič</i>	Deljenje besed v slovenščini	109
<i>Boris Urbančič</i>	K predlogu o deljenju besed	113

Ocene in poročila

<i>Jože Pogačnik</i>	Zapisek o Janeževih Vsebinah	115
<i>Jože Gregorič</i>	Opombe k Jurčiču VII in VIII	116
<i>Jakob Solar</i>	Potreben jezikovni priročnik	121

Zapiski

<i>Janez Gradišnik</i>	Nadalje o tujih lastnih imenih	125
<i>J. Š.</i>	Sestave s -pis in -pisje	126
<i>J. G.</i>	Vsakemu svoje	128
<i>Ivan Tominec</i>	Dvomiti, prepričan biti v kaj	128

JULIJ SŁOWACKI

Ob stopetdesetletnici pesnikovega rojstva

Julij Słowacki, drugi veliki poljski romantični pesnik, je pri nas manj znan kot enajst let od njega starejši Adam Mickiewicz. Za življenja tudi doma ni bil deležen pravega priznanja. Njegovo vrednost je odkrila šele Mlada Poljska konec 19. st., čeprav so ga posamezniki že prej cenili in posnemali.

Že v mladosti je bil osamljen zaradi posebnega položaja družine, v kateri je rasel. Njegov oče, gimnazijski profesor v Kremencu — kulturnem središču severovzhodne P 'jske, kjer se je pesnik rodil — nato pa univerzitetni profesor v Vilnu, je že 16. 4 umrl. Mati Salomea, izobrazena, a zelo občutljiva, se je 1817 drugič poročila s profesorjem medicine doktorjem Bécujem, vdovcem z dvema hčerkama. Słowacki je bil slaboten otrok, a zelo nadarjen, z živo domišljijo, hkrati pa zelo castihlepen. Pod vplivom okolja, ki ga je razvajalo, in prve nesrečne ljubezni, se je predajal sanjarjenju in zgodaj začel pesniti. Gimnazijo in univerzo (pravo in administracijo) je študiral v Vilnu. V nasprotju z Mickiewiczem pa se v univerzitetnih letih ni družil s tovariši, nekaj zato, ker je društveno življenje po procesih proti zavednim študentom zamrlo, pa tudi njegovi domači niso prijazno gledali na revolucionarno vrenje med mladino v Vilnu. Očim Słowackega je veljal namreč za zaupnika ruskega senatorja Novosilcova in to je dajalo vsej družini reakcionarno politično smer. Edini prijatelj mladega pesnika je brez znanega vzroka napravil samomor. Ta smrt je mladega Słowackega zelo pretresla kot že prej očimova smrt — tega je 1824 med nevihto v stanovanju ubila strela, kar so splošno imeli za božjo kazen. Kljub očimovi smrti je rasel Słowacki v dobrih gmotnih razmerah, ker je po svojem očetu podedoval precejšnje premoženje.

Leta 1829 je po dovršeni univerzi nastopil državno službo v Varšavi — skromno mesto brezplačnega praktikanta. Tu je napisal prva večja pesniška dela, ki pa so ostala v rokopisu. Na njihovo zasnovo so vplivali veliki romantični pesniki (Byron, Lamartine), ki jih je po materinem nasvetu prebiral že v srednji šoli, poleg teh pa tudi Shakespeare. Snov za pesnitve je zajemal iz domače in tuje zgodovine, junaki pa so vedno enaki: mrki, sprti sami s seboj in s svetom, ki jim je storil krivico s svojim družbenim redom, in se hočejo zato maščevati nad oblastniki, ali pa so zločinci, ki jih peče vest — skratka byronovski tipi. Iz tega mračnega, tragičnega razpoloženja, ki je imel zanj osnovo morda tudi v lastni družbeni izolaciji, je Słowackega iztrgala varšavska vstaja 1830. Ta je prebudila v njem domoljubna čustva, ki jih je izrazil v številnih pesmih. Tiskane na letakih so takoj proslavile ime mladega pesnika. Vstaje same pa se Słowacki ni udeležil, kar ga je potem težilo vse življenje. Spomladi 1831 sredi bojov proti okupatorju je odpotoval iz Varšave v Dresden, od tam pa z diplomatskimi nalogami v London. Kot Mickiewicz je tudi Słowacki tedaj za vedno zapustil domovino in nazadnje prispel v Pariz, kamor je prihajalo po zadušeni vstaji na tisoče emigrantov. Tu je napisal več pesnitev, med njimi avtobiografsko *Godzina myśli* (Uro premišljevanja), ter pripravil za tisk svoje pesmi in drame, ki so izšle v treh zvezkih pod naslovom *Poezje* (1832/3). V teh mladostnih delih je Słowacki resda pod vplivom literarnih vzornikov, posebno Byrona, potem pa Mickiewicza, a je že mojster pesniške oblike. Bleščeči zunanosti njegove poezije pa še ne ustreza njena idejna vrednost, zato tudi ni

naletela ob izidu prvih zvezkov na pravi odmev. To je pesnik sam čutil, zato je skušal junake družbeno zasidrati v predgovorih in pesniških komentarjih, kjer razlaga svojo poezijo v revolucionarnem smislu.

V tem času je prispel v Pariz tudi Mickiewicz, tedaj že priznan kot največji poljski pesnik in duhovni voditelj naprednih Poljakov. Po začetnih stikih med obema pesnikoma je prišlo do preloma, ker je Mickiewicz primerjal poezijo Slowackega s svetiščem brez boga, v Prazniku mrtvih pa označil njegovega očima za ruskega vohuna. Słowacki, ki ga je poleg pesniškega neuspeha in osebne prizadetosti mučil tudi politični položaj poljske emigracije, se je ves ogorčen umaknil iz Pariza v Švico.

V Švici je živel štiri leta (1832—1836), najprej v Ženevi. Gorsko podnebje je ugodno vplivalo na njegovo zdravje, telesno se je okrepčal in razvil ustvarjalne sile. Vneto je študiral Shakespeara in pisal v glavnem drame. Prva od njih, *Kordjan*, je izšla 1834 anonimno v Parizu. Kordjan je lik osamljenega junaka revolucionarja, ki nima opore v ljudstvu, zato tudi ne more uspeti v boju zoper carizem. Słowacki je tu upodobil svojo kritično misel, da Poljaki v novembrski vstaji niso napeli vseh sil za osvoboditev in da sodobni rod romantikov sploh nima dovolj močne volje in vztrajnosti za tako pomembno dejanje. Ta zasnova je razvidna že iz uvoda, kjer pripravljajo zlodeji v kotlu Poljakom prihodnje nezmožne voditelje narodne vstaje. Tak je tudi prizor v tretjem dejanju, ko skuša Kordjan zaman pridobiti svoje tovariše zarotnike za odločno dejanje, to je za umor carja in njegove družine, kar bi po njegovem mnenju rešilo Poljsko. Pa tudi Kordjan, čeprav najbolj požrtvovalen med njimi, ni zmožen odločnega dejanja: ko stoji kot podčastnik na straži v carjevi spalnici, ga zavedejo prividi, živci mu popuste in omedli pri vratih. Ujamejo ga in obsodijo na smrt — svojo slabost mora plačati z življenjem. Slaboten je kot vsa tedanja generacija s pesnikom vred, ki je do neke mere kritično upodobil v Kordjanu tudi sam sebe.

Pod vplivom Shakespearovih dram (*Sen kresne noči*, *Macbeth*, *Kralj Lear*) je nastala 1834 *Balladyna* kot prva od zasnovanih šestih dram iz poljske zgodovine, od katerih pa je pesnik napisal le še eno. Z bujno pesniško fantazijo je ustvaril v *Balladyni* delo, ki ga je sam označil kot »tragedijo, podobno stari baladi v ljudskem slogu«. Dejanje sega v bajeslovne čase: Goplana, pravljična vodna kraljica, zve, da Grabięc zato odklanja njeno ljubezen, ker ljubi *Balladyno*, hčerko uboge vdove. S čaranjem hoče pripraviti viteza Kirkora do tega, da bi se oženil z *Balladyno*. Toda Kirkor se zaljubi v obe vdovini hčeri, *Balladyno* in *Alino*, poročil pa se bo s tisto, ki se prva vrne iz gozda z vrčem malin. Pri nabiranju jagod *Balladyna* iz ljubosumnosti ubije svojo sestro in postane Kirkorova žena. Ta njen zločin potegne za seboj še vrsto drugih zločinov. Ko z umori odstrani vse nasprotnike, se okliče za kraljico, a jo zadene strela prav v trenutku, ko izreka smrtno kazen nad dozdevnimi morilci. Pesnik je v tej drami obsodil tiranijo in poveličal plemenita hotenja. Baladni, epični in celo humoristični in melodramatični elementi se v njej povezujejo v lépo celoto.

Iz notranje razdvojenosti med ljubeznijo do družine, posebno do matere, in dolžnostjo do domovine je nastala v Švici še nedokončana drama *Horszyński* (1835), ki jo imenujejo »poljski Hamlet«. Godi se za Kościuszkove vstaje in obravnava spor med izdajalcem Kossakowskim in njegovim sinom, ki se po hudih notranjih bojih odloči zoper očeta in povzroči tako njegovo smrt.

Iz Švice je Słowacki 1836 odpotoval v Italijo, da bi se tam sešel z domačimi — z mlajšo po pol sestro in s stricem. Sestanek s sorodniki je okrepil v

pesniku občutek osamelosti, brezdomovinstva. V Rimu se je seznanil in sprijateljil s pesnikom Zygmuntom Krasińskim. Ta je vplival nanj s svojo religioznostjo, vendar se je Słowacki kasneje ob ideoloških vprašanjih razšel z njim. Iz Rima je odpotoval v Neapelj, od tam pa na prigovarjanje prijateljev in v njihovi družbi na Vzhod — v Grčijo, Egipt in Palestino (1836—1837). Svoje vtise iz Grčije je zbral v pesnitvi *Podróż do Ziemi świętej* (Pot v Sveto deželo), ki jo je objavljaval v odlomkih kot nekako literarno-politično satiro. Med njimi je slavna pesem *Grób Agamemnona* (Agamemnonov grob), ki očita v njej Poljakom, da niso znali zmagati v vstaji niti junaško umreti kot grški Leonidas; poraza je bilo krivo to, da je bila Poljska v preteklosti izključno plemiška, nazadnje pa izraža upanje, da se bo v prihodnje domovina oprla na ljudstvo.

Na ladji, ki je plula proti Aleksandriji, je spesnil prelepo elegijo *Hymn o zachodzie słońca na morzu* (Himna ob sončnem zahodu na morju), prepojeno z neotolažljivim domotožjem. Ogledal si je egipčanske piramide, se vozil po Nilu, nato pa na kameli odšel naprej proti vzhodu. Na meji med Egiptom in Sirijo je moral prebiti več tednov v karanteni zaradi epidemije kuge. Zdravnik v tem kraju mu je pripovedoval o starem Arabcu, ki mu je za kugo pomrla vsa družina, žena in sedem otrok. To je dalo Słowackemu osnutek za pesnitev *Ojciec Zadżumionych* (Oče okuženih). V njej opeva čustva nesrečnega očeta tako dovršeno, da se pesnitev lahko meri z največjimi svetovnimi umetninami te vrste. V tisku je izšla 1839 pod naslovom *Trzy poematy* (Tri pesnitve) skupno s pesnitvama *W Szwajcarji* in *Wacław*. Prva, V Švici, je nastala iz spominov na mlado Poljakinjo Marjo Wodzińsko, s katero je pesnik hodil po švicarskih gorah in se vanjo zaljubil, svoje poetično čustvo pa upodobil v okviru alpske narave. Pesnitev izredno subtilno riše ljubezenska čustva, poleg nežnih prisodob jo odlikuje muzikalen ritem. V Wacławu pa je pesnik ob zgodovinski snovi ponovno negativno ocenil poljsko plemstvo, tokrat v liku izdajalskega grofa Feliksa Potockega s konca 18. stoletja. Pesnitev je nastala že po vrnitvi z Vzhoda, prej pa je ustvaril še drugo, pomembnejše delo.

Po prestani karanteni je namreč odpotoval še v Palestino, kjer si je ogledal svetopisemske kraje, potem pa se je za poldrug mesec zaprl v neki sirijski samostan, kjer je napisal novo delo, *Anhelli*, ki je izšlo 1838 v Parizu. Pesnitev je napisana v ritmični prozi in v biblijskem tonu, po zgledu Mickiewiczovih Knjig poljskega naroda in romanja. Godi se med poljskimi izgnanci v Sibiriji, a je hotel v njej upodobiti trpljenje vsega poljskega naroda, tudi doma in v zahodni Evropi. Kot v Dantejevem peklu se vrste strašni prizori iz življenja pregnanih Poljakov; otroci, ki telesno in moralno propadajo v neprimernem okolju, vklenjeno truplo starca — nekdanjega poljskega senatorja, nečloveške muke jetnikov na prisilnem delu. Ti prizori se odkrivajo pred očmi mladega izgnanca Anhellija, ki ga vodi kralj domačinov, modri starec Šaman po sibirskem peklu kot Vergil Danteja. Tudi v tem delu je kot v drami Kordjan pesnik ponekod upodobil sam sebe, svojo osamljenost in melanholijo, pokazal pa tudi, da je za zmago potrebna vera v veliko stvar.

Potovanje na Vzhod je razvilo v Słowackem nagnjenje k mistiki, po drugi strani pa okrepilo patriotična čustva in obogatilo pesniško domišljijo.

Konec 1838 se je preselil v Pariz in začel objavljati napisana dela. Poleg tega je mnogo ustvarjal, posebno drame. Med temi je najpomembnejša *Lilla Weneda* (1840), druga od zasnovanih šestih dram iz bajeslovne poljske zgodovine. V tej tragediji je pesnik pokazal življenje tedanje Poljske, v prizorih iz davnih časov pa upodobil boleča vprašanja tedanje poljske družbe. Vodilna

misel Lille Wenede je ista kot v Kordjanu: narod, ki nima dovolj poguma za boj, mora propasti. Nekateri vidijo v tej drami tudi pesnikov pogled na nastanek družbenih razlik: v krutih, osvajalnih Lehitih so upodobljeni predniki poljskega plemstva, ki je podjarmilo dobre Venede — prednike poljskega ljudstva. Lilla Weneda spada med najpomembnejša dela Słowackega tako po idejni moči kot po umetniški obliki.

Že nekaj let prej je Słowacki napisal tragedijo *Mazepa*; v njej nastopa zgodovinski ukrajinski hetman, ki sta ga upodobila že Byron v epu *Mazepa* (1818) in Puškin v *Poltavi* (1829). To dramo je predelal in v Parizu objavil (1840).

Med nedokončanimi deli te dobe je najpomembnejša epska pesnitev Beniowski. Prvi del, sestoječ iz petih pesmi v oktavah, je izšel v Parizu 1841. Zgodba, polna romantične fantastike pa tudi realističnih prizorov, je zajeta iz burnega vojaškega in domačega življenja poljske šlahte v 18. stoletju. Junak je barski konfederat Maurycy Beniowski — vanjo pa pesnik spretno vpleta polemične digresije o položaju poljske emigracije, o sovražnem razmerju rimske cerkve do Poljske, predvsem pa o svojih kritikih. Tu polemizira tudi z Mickiewiczem, čigar veličino priznava, hkrati pa izraža ponosno vero v trajno vrednost svoje poezije. V tej pesnitvi je Słowacki mojstrsko združil epiko z osebnimi, lirskimi izpovedmi, ki razodevajo široko skalo čustev in razpoloženj: od ironije in satire, ko biča kritike in svoje rojake, preko domovinske bolečine do nežnih ljubezenskih spominov.

Leta 1841 je izšla v poznanjskem Literarnem tedniku razprava o Juliju Słowackem, ki jo je napisal Zygmunt Krasiński. Słowacki je v njej dobil zaslužen priznanje in odtlej sta začela rasti njegov vpliv in pesniška slava, tembolj, ker je Mickiewicz v tem času kot pesnik že povsem umolknil. To priznanje je Słowackega, ki je trpel zaradi nerazumevanja in osamljenosti, moralno zelo dvignilo.

V zadnjem razdobju svojega kratkega življenja je zapadel Słowacki, kot že prej Mickiewicz, v mistiko, v towianizem. Že 1845 pa je začel s pristaši »božjega poslanca« Andreja Towiańskiego odkrit boj, ker so nameravali poslati carju Nikolaju ponižno poslanico, ki naj bi ga pridobila za njihovo stvar. Medtem je bil pod vplivom Towiańskiego razvil svoj lastni mistični sistem, ki ga je izdelal do natančnosti. Vse stvari, od kamenja do človeka, so nastale iz duha in teže k ponovni združitvi z duhom. Sam sebe je imel za največjega od vseh živečih, ker je razvozlal uganko stvarjenja.

Kljub mistični zamaknjenosti je posegel v tem času v živo sodobno vprašanje. Leta 1845 je Zygmund Krasiński objavil »Psalmy przyszości« (Psalme prihodnosti) in v njih s stališča fevdalnih reakcionarjev svaril pred grozečo ljudsko revolucijo na Poljskem. Słowacki mu je odgovoril s pesmijo »Do autora Trzech Psalmów« (Avtorju treh psalmov); v nji dokazuje, da je revolucija napredna, očita svojemu nekdanjemu prijatelju bojazljivost in nazadnjaštvo, nato pa v občutenih verzih upodablja svetlo prihodnost Poljske.

Zadnje, nedokončano delo Słowackega je velika poema »*Król-Duch*« (Kralj-Duh), ki se opira na misel, da je zgodovina človeštva delo vse bolj popolnega človeškega duha. V njej je hotel v mističnih podobah predstaviti zgodovino notranjega, moralnega izpopolnjevanja naroda. Na tej težki poti vodi Poljsko kralj duh, to je duhovni voditelj, ki se uteleša v kralje in junake.

Leto 1848 je oživilo upe poljskih emigrantov — v Parizu so razglasili republiko, v Italiji, na Dunaju, v Berlinu so se začeli nemiri. Słowacki je že hudo bolan z zadnjimi močmi sodeloval pri tedanjih političnih dogodkih, se

udeleževal zborovanj in posvetovanj Poljakov, poudarjal, da se morajo združiti vse poljske stranke, vendar njegovi premalo stvarni načrti niso vzbudili pravega zanimanja. Končno je, želeč popraviti, kar je bil zamudil v novembrski vstaji, odpotoval v Poznanj, da bi osebno posegel v boj. Ko je revolucionarno gibanje na Velikopoljskem upadlo, se je umaknil v Vroclav, kjer se je po osemnajstih letih srečal z ljubljeno materjo. V Pariz se je vrnil ves izčrpan in nekaj mesecev nato 3. aprila 1849 umrl za jetiko. Leta 1927 je dala poljska vlada prepeljati njegovo truplo v domovino, kjer so ga slovesno položili v kraljevsko grobnico na Wawelu poleg Mickiewicza.

V delih Słowackega se prepleta realizem z mistiko, ironija z vizionarstvom, vendar se njegova poezija kljub subjektivnosti in iracionalnosti vedno dotika zemlje, življenja, poljske resničnosti. Słowacki je neusmiljeno kritičen do domače preteklosti in do svoje dobe. Odločno odklanja puhlo domoljubje in edini med tedanjimi velikimi pesniki obsoja vatikansko politiko. V poljski literaturi ima Słowacki edinstveno mesto kot ustvarjalec izredno bogatega in muzikalnega pesniškega jezika in kot revolucionar dramatskih form. Na podlagi prisvojene evropske kulture je z bujno pesniško domišljijo ustvaril vizijo poljskega zgodovinskega razvoja, humano v vsebini in virtuožno v obliki. S svojo poezijo se je uvrstil med največje poljske besedne umetnike in hkrati med velike pesnike svetovne književnosti.

F. Bezljaj

O ETIMOLOGIJAH IN ETIMOLOGIZIRANJU

Najbolj kočljivo področje v jezikoslovju je gotovo etimologija. Celo v najboljših etimoloških slovarjih bomo lahko zasledili na kupe spodrsrljavev vseh vrst. Nikjer ni hiperkritičnost bolj na mestu kot pri iskanju porekla besed. Zaupanje v kakršnokoli avtoriteto je že samo po sebi napaka.

Vendar to iskanje ni diskreditirano in celo v vzhodnih državah, kjer je še pred nekaj leti prevladovala skepsa o vrednosti etimologij, se danes intenzivno lotevajo raziskovanja izraznega fonda. Za slavistiko je ta preobrat več kot samo pomemben, saj se na vseh koncih in krajih porajajo novi etimološki slovarji; v strokovni literaturi se množe revizije ustaljenih mnenj in v evidenco prihaja vedno več novega, doslej neznanega gradiva iz posameznih slovanskih jezikov. Težišče današnjega etimologiziranja pa ni več v rekonstrukcijah indoevropskih korenov, saj so generacije pred nami izčrpale že malodane vse, kar se je dalo rekonstruirati s pomočjo regularnih glasoslovnih zakonov. Danes nas mnogo bolj zanima sistematično raziskovanje živega izraznega fonda v posameznih jezikih. To pa zahteva tudi drugačnih osnovnih principov in delovnih metod.

Ako bi vzeli v roke samo našega Pleteršnika in ga primerjali z vso resno strokovno etimološko literaturo, ki jo je mogoče zbrati, najsi bo že domača ali tuja, ki se dotika slovenskih leksičnih problemov, bomo na vsaki strani našli vrsto besed, o katerih ne vemo malodane nič. Regularne, pomensko jasne izvedenke etimologa seveda ne zanimajo, povedo mu le, kako je osnova v jeziku zasidrana in razširjena. Na tisoče pa je besed, ki nas spravijo v zadrego.

Včasih je sumljiva glasoslovna plat besede, včasih njen pomen. Ni vedno lahko ugotoviti, kje je konec ene besedne družine in kje se začne druga. Niti slavistične povezave niso tako enostavne, kakor bi se zdele na prvi pogled.

Osnovni slovenski besedni fond je vendarle slovanski in šele kadar slavistična analiza popolnoma odpove, smo opravičeni, da iščemo paralel pri neslovanskih sosedih. To je pravilo, ki bi ga moral upoštevati vsakdo, ki poskuša razložiti katerokoli slovensko besedo. Ne moremo se strinjati s takšnim načinom etimologiziranja, kakor smo ga srečali v lanskem letniku JiS v anketi, ki se je razvila o besedah *pušeljc* in *šopek*. Akademik I. Grafenauer je slovensko *čop* in *šop* »der Schopf, das Büschel« avtoritativno proglasil za izposojenko iz nem. *Schopf* (JiS IV 222). Zadostovalo mu je, da je pogledal 70 let starega Pleteršnika in ga eventualne slovenske paralele sploh niso zanimale. Za njim se je oglasil D. Ludvik (JiS IV 252), ki se mu je *čop* zdelo slovansko, *šop* pa gotovo nemško, izposojeno ne iz novovisokonemškega *Schopf*, ampak iz srednjevisokonemškega *schoup*, z bavariskim dolgim o namesto diftonga *ou*.

Gotovo je slovensko *škop*, *škopa*, *škopnik* iz starovisokonem. *scoup* »Bund, Büschel«, *šop* pa je tako težko ločiti od *čop*, da bi se že iz metodoloških nagibov težko odločil iskati za vsako od teh besed različno poreklo. V istem pomenu kakor *čop* in *šop* najdemo pri Pleteršniku tudi dialektično *čûp* (s sumljivim dolgopadajočim naglasom) in *čoprûn*. Ni mogoče dvomiti kljub različenemu osnovnemu vokalu, da te besede ne bi bile sorodne s pomensko enakimi rusko *čub*, *čup*, *čupák*, *čupr*, *čuprina*, ukrajinsko *čub*, *čuper*, *čupryna*, poljsko *czub*, češko *čub*, *čupek*, srbohrvaško *čupa*, *čupérak* itd. Kar se tiče alternacije č : š, opozarja Sławski (SEP I 127) na staropoljsko razmerje *szupryna* : *czupryna* in slovensko *čop* : *šop*. Besedna družina, ki je etimološko gotovo sorodna z nem. *Schopf* (a tudi s *Kaupe* »ptičja perjanica«) iz osnove **(s)keup-*, **(s)keub-* s samo slovanskim in germanskim zanesljivo ugotovljenim sorodstvom. Vokalične in konzontančne difference govore bolj za ekspresiven razvoj.

Po Ludviku, ki je svoj čas tudi splošno slovansko *kolk* poskušal razlagati kot nemško izposojenko (SR IX 192), bi morali ločiti besede kakor na primer *čepiriti se*, *čopiriti se* in *šopiriti se* ali *čoba*, *čuba* in *šoba* na več različnih izhodišč, kar pa gotovo ni potrebno. V prvem primeru je lužiškosrbsko tudi *šepjerić* so. Naj si bodo etimološka mnenja o teh besedah še tako različna (glej Vasmer, REW III 347; Sławski, SEP I 128; Machek, ESČ 69), vsi avtorji so vendarle složni, da spadajo skupaj, le da so doživljale različne ekspresivne spremembe. *Čoba*, *čuba*, *šoba* »Lippe, Lefze, Mund«, *šobiti se* itd. je sicer še vedno brez zanesljive etimologije; le sbhrv. je *čuba* »Lippe, Mund«; zdi se tudi ekspresivna beseda in je verjetno sorodna s č. *čumák* »rilec«.

Tudi slovanski besedni fond je doživljal obsežne, radikalne spremembe in šele v okviru celotne besedne družine z vsem slovanskim sorodstvom je mogoče pojasniti marsikatero slovensko besedo. Nevarno pa je operirati z izoliranimi besedami. Svoj čas je na primer Kelemina slovensko *cákľja*, *cêkľja* »močvirje« skušal spraviti v zvezo z italij. *secca* (SR VIII, 85). Mnogo bliže je češko *cák* »luža« in *cákati*, poljsko *cackać się* »broditi po vodi, škropiti« itd. Ako si ogledamo številne slovanske reflekse iz te zelo ekspresivne osnove, ki je preko pomena »brizgati slino« razvila celo glagole, kakor je češko *čvachat*, slovensko *čvekatati* itd., nam ta besedna družina ne bo več povzročala resnih težav. Treba pa je glasoslovno in semantično ugotoviti vmesne stopnje.

Veliko vlogo igrajo pri etimologiji različna besedna križanja. Ako si ogledamo slovenska pridevnika z enakim pomenom *žarek*, *žarčen* in *žaltav*,

se nam na prvi pogled zdi, da imamo opraviti z dvema različnima osnovama. Slovansko sorodstvo pa nam vendarle pokaže skupen izvor. Z istim pomenom najdemo rusko *želknutъ*, belorusko *jelknúć*, poljsko *žółknać*, češko *žluknouti* poleg ruskega pridevnika *ělkij*, ukrajinsko *jiłkýj*, *jetkýj*, *ylkýj*, belorusko *jółkýj*, poljsko *jetki*, *ilki*. Najbolj verjetno izhodišče je praslovansko **jelъkъ* poleg **jelъkъ*; razširjeno s prepozicijo *jъz-* in deloma naslonjeno na *žolč* je dalo te pravkar naštete glagole. V slovenščini bi pričakovali **žalek* < **jъz-jelъkъ*; to se je psihološko preveč približalo osnovi *žal*, zato se je beseda po eni strani naslonila na *žar* (*žarek*), po drugi pa na *žolt* (*žaltav*). Izhodni pridevnik pa je verjetno ohranjen v rastlinskem imenu *ilka*, sekundarno tudi *ilika* »aconitum napellus« in »angelica silvestris« (< **jelъká*). Slovensko gradivo samo potrjuje pravilnost Kořinkove in Machkove etimologije (glej druga mnenja pri Vasmer, REW I 396 in I 416). Ne bi pa prišel daleč, kdor bi poskušal razložiti posebej vsako posamezno od teh besed.

Slovensko *nasamúriti se* »ein finsteres Gesicht machen« poleg *nasamáriti* koga je že Miklošič, EW 311 pravilno spravljal v zvezo z rus. *smuryj*. Sorodne tvorbe so srbohrvaško *nasumoriti*, *nahumoriti* in rusko *muchóritъsja*. Vse to so ekspresivne tvorbe iz splošnoslovanskega *chmara*, *chmura* »oblak, žalost, skrb« itd. Po odpadu začetnega *h-* smo dobili slovensko *muráv*, *murávec* »der Schmollende« poleg *muréti* »eine finstere Miene machen«; n. pr. še slovaško *mari se mi*. Po prehodu *hm-* > *sm-* kakor v rus. *smuryj* ali češkem *smura* in zamenjavi *-r-* > *-l-* (češko *chmuliti*, slovaško *chmulit sa*) smo dobili slovensko *smuliti* in dalje *cmuliti*, tudi *mulo kuhati*. Enako imamo *cméliti se* poleg *cmériti se*, *cméra* in *cméla*, čeprav so zadnje oblike že bliže prav tako razširjeni ekspresivni osnovi, ki jo imamo v ruskem *chnyritъ* »jokati«, dial. tudi *chmykatъ*. V slovenščini je ogromno število izvedenk tipa *cmerdati*, *cmendrati*, *cmehtati*, *cmeniti*, *cmevati*, *cmeškati*, *cmevkati*, *cmigati*, *cmihati*, *cmiziti* poleg *čmeriti*, *čemeriti*, koroško nemško *tschemeren*, štajersko nemško *zmeren* itd. Ekspresivni razvoj in besedna križanja sta ustvarila celo serijo variant, za katere je pri dovolj podrobnem iskanju na razpolago zadovoljivo število paralel v različnih slovanskih jezikih.

Posebno pri rastlinskih imenih je mnogo takšnih primerov; čeprav jih tukaj ni povzročila ekspresivnost sama po sebi, ampak samo pretrgana zveza z osnovo, po kateri je nekoč rastlina dobila svoje ime. Za grm »euonymus« imamo v slovenščini poleg številnih ljudskih imen kakor *trdoleska*, *kapčevje*, *kozličevje* itd. tudi *kozji presnec*, *kozji preslec*, *kozji prosnic*. Pomensko in glasoslovno tega ne moremo ločiti od poljskih imen *przmiel*, *przmielina* poleg *trzmiel*, *trzmielina*. V drugih slovanskih jezikih se pojavljajo variante z začetnim *b-*: sbhrv. *bršlenka*, češko *brslen*, staročeško *brsniel*, *bršlen*, *břslen*, rusko *brusklen*, *bruslina*, *brusklet*, *beresklet* (-d), *beresdrenъ*, *berezbrek*, *bružmelъ*, *bruchmelъ* itd. Zaradi nemških imen *Spindelbaum*, *Spindelstrauch* in srednje latinskih *fusarius*, *fusanus*, francosko *fusain* iz *fusus* »vreteno« bi bilo mogoče sklepati, da tiči tudi v slovanskih imenih osnova *pršslenъ*, slovensko *preslèn* »Spinnrocken«, toda analogije in križanja so zabrisale vsako možnost primerjanja. Ugotovimo lahko samo še zvočno podobnost imenske skupine in nič drugega. Podobno je tudi slovensko *prežlej*, *prezlej*, *preslej* »linum crepitans«, ki se poljsko imenuje *praglec*, *przędlec*, češko *len prahlý*, slovaško pa *bršlen*, *bršlän*; osnova je ista kot v glagolu *prezati se* »aufspringen« (o semenih). Slovensko *bršljan*, *bršlen*, *bršlin*, *brščel*, *bršček* itd. »Hedera«, sbhrv. *brstan*, *brstran*, *brštan*, bolgarsko *břešljan*, *brašljan*, češko *břečtan*, slovaško *břečtreň*,

beštrán, ukrajinsko celo *pročytan* itd., gotovo nima nič opraviti s temi imeni kljub včasih čudoviti zvočni podobnosti. Ako so v slovenščini imena *maprika*, *metprika*, *matprika* »viburnum lantana« poleg *dobrika*, *dobrovita*, *brovnika*, *brogovita*, *dobrovitovna*, *dobroletovna*, *dobrotlika* in *hudika*, *hudobika*, *hudoletovina*, *hudoles(ovina)* itd., nam tudi srbohrvaška imena *veprika*, *leprika*, *meprika*, *lemprika* »viburnum tinus« ne branijo, da moramo verjetno izhajati iz **nedobrovita*, **hudo-vita*, kar pa je doživelo poleg haploglogije še celo vrsto besednih križanj, analogij in metatez.

Takšne primere bi bilo mogoče nizati v nedogled. Tudi v slovanskih jezikih se je sorazmerno le majhen del živega izraznega fonda razvijal po regularnih glasoslovnih zakonih. Nismo pa v slavistiki posvečali toliko pažnje glasoslovnim iregularnostim kakor n. pr. v romanistiki. Ne bomo jih našli nič manj in bodo prav tako zanimive. Obsoditi pa je treba značilni slovanski izolacionizem pri etimologiziranju. Kar ni na prvi pogled jasno slovenskega porekla, proglasimo po navadi za germansko ali romansko izposojenko, pa čeprav delamo pri tem še takšno nasilje glasoslovnim zakonom. Slovenski izrazni fond je treba najprej sistematično preiskati s stališča slovanske komparativistike. Šele potem si bomo lahko ustvarili kriterije, kaj je zašlo v jezik po drugi poti.

Martin Silvester

SLOVENSKE NALOGE V SREDNJI ŠOLI

3. NJIHOVA TEMATIKA

Preden si bomo ogledali vsebinsko stran šolskih nalog, in sicer kako raznovrstna so vsebinska področja in kaj vse dijaki lahko v nalogah obravnavajo, naj posebno poudarim, da gre pri tem delu razen za jezikovno in stilno izpopolnjevanje predvsem za idejno, moralno in estetsko vzgojo. V šolskih nalogah je dana največja možnost pisanja in razpravljanja o vsem, kar zanima in mora zanimati dijaka srednješolca. Zato je tako važno, da zajamemo tematično s čimveč področij in skušamo dijake naučiti, da bodo znali uporabiti in družiti svoje znanje iz več predmetov, hkrati pa vse povezovati in dopolnjevati s svojimi življenjskimi izkušnjami. Ko dijaki uspešno končajo gimnazijo, morajo biti bolj ali manj sposobni razpravljati, seveda na splošno, o vsakem predmetu, pojavu ali življenjskem vprašanju in tako pokazati svojo zrelost, svojo razgledanost in splošno izobrazbo. Če hočemo zajeti v šolskih nalogah vsa ali vsaj najvažnejša področja, moramo imeti o njih sistematičen pregled, da bo izbira teme oziroma naslova lažja in učinkovitejša. Naše delo mora biti kar se da načrtno. V tem poglavju bi rad podal tak pregled tematike, še prej pa spregovoril nekaj o pomenu izbire in formulacije naslova za šolsko nalogo.

Vprašanje izbire teme oziroma naslova je pravzaprav vprašanje profesorjeve priprave na šolsko nalogo. Zato je razumljiva zahteva, da mora biti izbira teme pogojena v prejšnjem delu in ne sme biti plod hipne odločitve neposredno pred pisanjem naloge. Pri izbiri naslova je treba paziti zlasti na tole:

1. *Snov*, ki naj jo dijaki obravnavajo pri šolskih nalogah, jim *mora biti znana* iz šole ali iz življenjskih izkušenj. Zato izbiramo teme tako, da dijaki

opisujejo, kar so doživeli, da črpajo iz opažanj, ki so si jih že nabrali, oziroma obnavljajo ali uporabljajo snov, ki so jo v šoli že obravnavali. Za temo so dijaku potrebne življenjske izkušnje. Pri pisanju naloge mora zato imeti občutek, da lahko veliko pove.

2. Ni dovolj, da je tema znana. *Tema mora biti tudi aktualna in sodobna.* Mladino zanima zlasti sodobna problematika in želi obravnavati kaj aktualnega. Zato se mora v temah pokazati raznovrstnost in dinamika sodobnega življenja. Tematiko je treba prilagoditi predvsem izvenšolski aktivnosti in zanimanju dijakov. Tako temo bo dijak z veseljem sprejel in bo rad izpovedal, kaj misli o tem ali onem, kakšen je njegov odnos do posameznega vprašanja. Taka naloga bo vsebinsko bogata, v njej ne bo frazarjenja. Če bomo upoštevali to zahtevo, vsebina nalog tudi ne bo zastarela in izumetničena, ampak sodobna, življenjska, saj bo v njej odsevala naša socialistična stvarnost in bo »v resnici v skladu s celotnim učnim procesom in življenjsko sredino«.

3. Tema šolske naloge mora biti »avtentična«, to je, biti mora v soglasju z razvojem dijakov, ustrežati mora njihovem duševnemu razvoju. Upoštovati in izkoristiti moramo dijakove sposobnosti na določeni razvojni stopnji: n. pr. sposobnost samoopazovanja, smisel za analizo, potrebo po uveljavljanju in samostojnosti, izrazne zmožnosti, mlade izkušnje in posebna zanimanja, intelektualni nivo. Poznanje mladinske psihologije je nujno.

Tema mora torej zbuditi zanimanje in željo po pisanju. Zato je posebno važno, *kako formuliramo naslov šolske naloge.* Učni načrt zahteva, da je treba teme formulirati tako, da zbude v dijakih zanimanje in jim dajo možnost uporabiti pridobljeno znanje. Iz samega naslova mora biti razvidna snov, ki naj jo obravnavajo, in jedro ali težišče naloge. Zato naj bo naslov podan jasno (nič dvomja), konkretno (dijak mora vedeti, o čem naj piše) in strogo omejeno v formulaciji. Če je eno zgrešeno, je navadno še drugo dvojno. Ob nejasnem naslovu dijaki zaidejo in ne dajo odgovora, kot si ga želimo; na nekonkretna vprašanja ne morejo konkretno odgovarjati. Slaba, nepopolna, nedokončana ali preveč fragmentarno pisana pa je naloga, če je naslov preobširen v zahtevnosti. Pri izboru teme je treba upoštovati tudi to, da je čas za šolsko nalogo zelo skopo odmerjen; dijaki morajo navadno v eni šolski uri, to je v 45 minutah, o temi razmisliti, si napraviti načrt in ga uresničiti. Tudi slaba kompozicija je večkrat posledica slabo formuliranega ali preširoko postavljenega naslova. Izbiri teme in formulaciji naslova je treba zato posvetiti vso pozornost.

Tematika šolskih pismenih nalog v gimnaziji mora biti, kot zahteva učni načrt, »v zvezi z važnejšimi vprašanji iz obdelanega gradiva ter v zvezi z aktualnimi družbenimi problemi«. Teme šolskih nalog so torej v glavnem *literarne in proste*. Priporoča se, naj bo pol nalog literarnozgodovinskih, pol pa prostih. Oglejmo si, kakšna naj bo tematika literarnozgodovinskih nalog!

V čem je *pomembnost literarnih nalog*? Pri literarnozgodovinskih nalogah naj dijaki pokažejo, kako obvladajo snov, ali so občutili in dojeli vrednost, pomen dobe, pisatelja in dela, ali razumejo razvoj književnosti, literarne smeri, razvoj pisatelja in njegovega ustvarjanja, kako znajo povezovati posamezna dejstva. To so nekatere kontrolne naloge, vendar pri njih najbolj cenimo izvirnost prijema, samostojne podajanja in osebni odnos do snovi. Take naloge morajo torej biti res samostojne rešitve zastavljenih vprašanj ali pa pregledi čez širšo snov, ne pa slepe obnove ožjih v šoli obdelanih tem. So pa lahko zelo učinkovite, ker so iz več razlogov primerne. Dijaki poznajo snov, o snovi morajo dati svojo sodbo, uporabljati morajo literarne termine in teoretske postavke.

Vzgojna stran takih nalog je v tem, da se dijaki piscu ali delu še bolj približajo in globlje o njem razmišljajo. Ker snov dobro poznajo, lahko posvetijo več časa tudi oblikovni strani: kompoziciji, stilu, jezikovni in pravopisni pravilnosti.

Kdaj dajemo literarne teme? Navadno takrat, ko predelamo kakšno literarno obdobje. Tedaj hoče profesor prekontrolirati znanje v celoti in zahteva od dijaka pregled obdobja. Pri tem pa mora biti previden, da ne napravi velike napake. Tema ne sme biti preobširna! Če je preobširna, vodi dijake k frazarenju, odgovori so nepopolni, posamezni deli naloge pa slabo povezaši. Temo je treba omejiti. Področje obravnavanja moramo omejiti zlasti tedaj, če damo primerjati dva pisca. Pri izbiri literarne teme je seveda treba predvsem upoštevati, kako podrobno smo obravnavali obdobje, pisatelja, delo.

Literarne teme lahko razvrstimo v več skupin:

1. *Teme, ki zahtevajo označitev obdobja:* idejne značilnosti, pomembnost dobe, prizadevanja in uspehi ustvarjalcev, ideološka trenja, vpliv političnih, ekonomskih in socialnih razmer na literarno ustvarjanje, splošna kulturna vprašanja in podobno. Primeri: Kulturni pomen slovenske reformacije; Prizadevanja in uspehi naših preroditeljev; Napredne ideje v delih jugoslovanskih romantikov; Družbena stvarnost in slovenski realisti; Literarno ideološki boji na Slovenskem v 19. stoletju; Izselsko vprašanje v našem leposlovju; Slovenski socialni pesniki med vojnama; Delež Primorske v naši književnosti.

2. *Teme, ki zahtevajo označitev literarnega ustvarjalca:* njegovo življenje, ustvarjanje, idejnost, označitev določene strani njegove dejavnosti ali ustvarjanja, njegovi boji, spopadi z okoljem in družbo, njegov pogled na narodno in socialno vprašanje, pogled na svet in življenje sploh, njegov vpliv in pomen. Primeri: Prešernova življenjska spoznanja; Prešeren slovenski Orfej; Levstik v boju; Stritarjev delež v slovenski literaturi; Gregorčič domoljubni pesnik; Narava v Murnovih pesmih; Finžgarjeva vas; Aškerc v spopadu z Mahničem in moderno; Cankarjev pogled na narodno in socialno vprašanje; Cankar o materi.

3. *Teme, ki terjajo vsebinsko, idejno in oblikovno označitev literarnega dela* (črtice, povesti, novele, romana, drame, pesmi) ali razpravo o vplivu in pomenu dela. Tu pridejo v poštev tudi teme iz obveznega branja. Dijaki lahko razčlenijo ali ocenijo kako delo po dani dispoziciji. Primeri: Komika v Linhartovem Matičku; Prešernovi Sonetje nesreče; Kako razumem Prešernovo balado Neiztrohnjeno srce; Pomen Levstikovega Popotovanja; Smeh in bodice v Gogoljevem Revizorju; Jurčičev Sosedov sin (Ocena po dani dispoziciji); Romantika in realizem v Tavčarjevi noveli Cvetje v jeseni; Naturalistično delo iz mojega čtiva; Župančičeva Duma; Cankarjeva socialna drama.

4. *Teme, ki zahtevajo označitev likov (oseb) v literarnem delu:* oznake oseb iz prebranih del, primerjava oseb, stanov, družbenih razredov. Primeri: Ženski liki v slovenskih ljudskih baladah; Črtomirov značaj; Jurčičevi vaški originali; Slovenski meščan v Kersnikovih delih; Kantorjev moralni lik; Napredni liki v Cankarjevih družbenih dramah; Prežihov prikaz koroškega kmeta.

5. *Teme, ki terjajo obravnavo kompozicije, umetniške tehnike, stila in jezika.* Primeri: Jezik naših protestantovskih piscev; Prešeren mojster metafore; Kompozicija Jurčičevega Desetega brata; Kompozicija Erjavčevih slik iz narave; Cankarjeva črtica; Simboli v Cankarjevih delih.

6. *Teme, ki zahtevajo pregled in analizo sodb ali kritik o piscu in njegovem delu.* Primera: Prešeren v luči kritike; Cankarjeva Bela krizantema. Naloge te vrste so težje, saj zahtevajo podrobnejše in globlje poznanje gradiva, zato jih bomo redkeje dajali.

7. Zelo primerne in pogoste so *primerjalne naloge*: primerjamo dve obdobji, dva pisca (življenje, idejnost, vrsta ustvarjanja), dve deli, osebe v delih, stanove, razrede itd. Primeri: Ljudska pesem Pegam in Lambergar in Levstikov Martin Krpan; Gregorčič in Aškerc; Brut in Kasij; Kmet v Jurčičevi, Kersnikovi in Tavčarjevi povesti; Stritarjev in Gregorčičev pesimizem; Cankarjev Hlapec Jernej in Kočičev Vukov gaj.

8. *Literarnoteoretske teme*, v katerih naj dijaki podajo pregled literarnih zvrsti ali razvoj literarne vrste, se le redko dajejo. Kaj samostojnega tu dijaki tudi ne morejo povedati. Primera: Epske prvinske oblike; Razvoj romana. Podati je treba oznako in primere.

9. Posebno vrsto nalog predstavljajo tiste, v katerih morajo dijaki *razmišljati ali razpravljati o kakšnem pregovoru ali izreku ob kakšnem literarnem delu*. Primera: Berač ne sme na dober grunt (Tragika takega pojmovanja v Kersnikovih kmečkih črticah); Ljubezen in sovraštvo — dvojce gibal v življenju (Dokaži resničnost te trditve ob poljubnem Tavčarjevem delu).

10. Na pol proste pa so teme, v katerih dijaki podajajo *kritično poročilo* o delu v seminarju, literarnem krožku, o gledališki predstavi, o filmskem delu, o obisku v rojstnem kraju kakega pisatelja, ali pa skušajo literarno temo približati sodobnosti. Primeri: Shakespearov Hamlet na celjskem odru; Oče Goriot v knjigi in na filmskem platnu; Katera slovenska leposlovna dela kličejo po filmski obdelavi? V Cankarjevem rojstnem kraju.

11. Zadnjo skupino naj bi predstavljale *fantazijske naloge* v zvezi z literarnimi ustvarjalci in njihovim delom. Primeri: Na obisku pri Trubarju; Sestanek pri Zoisu; Pri Čopu v licejski knjižnici ob izidu Nove pisarije; Pri Primčevih ob izidu Sonetnega venca; V grškem antičnem gledališču pri predstavi Kralja Oidipa; Z Dantejem v njegovem peklju itd.

V omenjenih skupinah sem skušal zajeti vse načine obravnavanja literarne tematike. Seveda bi lahko našli še druge skupine ali še natančnejšo razdelitev, vendar se vsega ne da spraviti v predalčke, med posameznimi skupinami pa tudi ni ostrih meja.

Proste naloge ali naloge splošnega tipa so brez zveze z obravnavano literarnozgodovinsko snovjo. V njih naj skušajo dijaki poiskati in določiti svoj odnos do narave in življenja, do domovine in družbe, svoj odnos do raznih življenjskih vprašanj. Iz njih potem najlepše spoznamo dijakovo razgledanost in inteligenco sploh, predvsem pa, kako gledajo na razna življenjska vprašanja in vrednote. Take naloge so posebno važne zaradi idejno politične in moralne vzgoje, saj zbujaajo v mladih ljudeh plemenite nagibe in pomagajo oblikovati njihov življenjski nazor. Ob njih se najlaže in najbolj odkrito pogovorimo o vsem, kar mladino zanima, razburja, razveseljuje in tare, zlasti pa lahko popravljamo napačne sodbe in zgrešene nazore.

Tudi pri prostih temah moramo paziti, da bo naslov premišljeno izbran, primeren duševni stopnji razreda, splošno zanimiv in privlačen, in da tema ne bo preširoka, nejasna in premalo konkretna.

Nekateri metodiki (n. pr. Jovanović M., Tematika i oblici pismenih zadataka u nastavi narodnog jezika. Savremena škola 1956) omenjajo še proste naloge, pri katerih si dijaki sami izberejo naslov. Tako naloge označujejo kot »naslov po prosti izbiri«. N. pr.: O tej stvari (osebi, pojavu, problemu) želim pisati! Ali so take naloge smiselne? Meni se zdi, da ne. Že če damo za šolsko nalogu več naslovov, nekateri dijaki tožijo, da se ne morejo odločiti, katerega bi si izbrali. Pri nalogi z naslovom po prosti izbiri pa imajo še več dela, kajti

izbira naslova in odločitev jih velja precej časa. Navadno pa si izberejo za temo nekaj takega, o čemer so že kdaj pisali. Taka naloga potem res nima smisla. Bolje je torej, da se kdaj z njimi pogovorimo, katero tematično področje jih najbolj zanima, o čem bi najraje pisali ipd., in ob kaki priliki ustrezemo njihovim željam. Sicer pa jim že navadna prosta naloga daje možnost, da v njenem okviru poljubno izbirajo snov in dokaze ter zavzemajo osebna stališča. Vsekakor pa imajo proste teme, ki nudijo dijakom več ali manj širine in prostega razmaha v danem okviru, prednost nad ozko določenimi temami.

Tematika za proste (»odprte« ali splošne) naloge je neizčrpna, zato bom skušal podati le nekaj sistematičen pregled glavnih vsebinskih skupin ali vrst. Sem spadajo *teme v zvezi z domom in šolo* (ki obravnavajo dijakovo življenje v okviru njegove družine, v šoli in zunaj nje, na ekskurzijah in izletih itd.), *naslovi v zvezi z domovino in narodnim vprašanjem, z delom, družbo in socialnim vprašanjem, z gospodarstvom in politično problematiko*, *teme v zvezi z naravo in človekovim odnosom do nje, s športom in razvedrilom* ter *teme v zvezi z znanostjo in tehniko*, *naslovi v zvezi z umetnostjo nasploh* (ne le besedno) in *filozofske ali razmišljujoče teme*. Pri mnogih izmed njih bo dijak uporabil znanje iz drugih, družbenozgodovinskih ali naravoslovnih predmetov, zato je prav in potrebno, da slavist pred takšno prosto nalogo stopi v stik s tovarišem zgodovinarjem, zemljepiscem, fizikom itd. Primeri: Moj dom in družina; Zjutraj pri nas doma; Naša razredna skupnost; Vesele in žalostne iz dijaškega življenja; Kaj mi nudi šola in česa si od nje želim? Spet smo bili v delovnih brigadah; Tudi letos smo taborili ob morju; V velenjskem rudniku; Obiskali smo ljubljansko opero; V partizanski bolnišnici Franji; Moj rojstni kraj (kulturnozgodovinska in gospodarsko-socialna oznaka); Kot gora, Korotan, si mi težak... Gorica, žgeš me (Župančič); Pismo izseljenske deklice (Ob Klopčičevi Mary se predstavi); Življenje zmaguje nad smrtjo (Ob obletnici osvoboditve); Če bi bil človek človeku brat... (Gorki); Družba nam nudi ugodnosti, a nalaga tudi dolžnosti; Vloga žene v sodobni družbi; Mesto delavca, kmeta in izobraženca v naši skupnosti; Razvoj socializma pri Slovencih; En dan v življenju rudarja; Kako grade avtomobilsko cesto; Prisostvovali smo seji delavskega sveta; Naše rudno in lesno bogastvo; Gospodarski pomen morja; Kako izkoriščamo vodne sile? Osamosvojitev in napredek našega gospodarstva; Aktivna koeksistenca med državami — poroštvo za mir na svetu; S čim smo si Jugoslovani pridobili ugled v svetu? Moja najlepša doživetja v planinah in ob morju; Katere vrste športa imam najrajši? Zdrav duh v zdravem telesu; Pomen športa za posameznika in skupnost; Naše mesto (kjer je srednja šola) raste in se modernizira; Kako si zamišljam sodobno stanovanje? Znanost spreminja podobo sveta in si osvaja veselje; Tehnika mora biti v službi človeka; Le v sintezi tehnike in kulture je rešitev; Znanost olajšuje življenje, umetnost pa ga lepšuje; Subjektivni in objektivni činitelji v umetniškem ustvarjanju (Ponazoriti ob Prešernu); Namen umetnikov je bil od nekdaj, da naturi tako rekoč ogledalo drži (Shakespeare); Moj odnos do likovne in glasbene umetnosti; Kako vplivata knjiga in film na mojo duhovno rast; Kaj je človek, če glavna sreča mu in prid vseh ur je spanje le in jed? Žival, nič več (Shakespeare); Človek je toliko vreden, kolikor ima v sebi ljubezni (R. Jakopič); Ne odlašaj — dnevi beže — in vsak trenutek je košček življenja! (Isti); Sam sebi ne prizanašaj pa boš vsemu kos! (Gorki); Kaj mislim o svojem značaju in sposobnostih? Kako si zamišljam svoj prihodnji poklic; Katera načela in vrednote naj nam usmerjajo življenje?

DELJENJE BESED V SLOVENŠČINI

V prvi številki letošnjega Jezika in slovstva je natisnjen novi predlog (NP) glede deljenja besed. »Mišljen je samo kot osnova za obravnavanje,« pravi njegov avtor, »da po razčiščenju perečega vprašanja dobimo v novem pravopisu sprejemljive norme za deljenje.« Mislim, da prav k takemu razčiščenju lahko pripomorejo sledeče vrstice.

Kakor je iz NP razvidno, pravopisna komisija ni zadovoljna s pravili, ki so natisnjena v SP 1950. Zato je treba nova pravila preceniti najprej s stališča, ali so boljša od starih, šele potem pa morda iskati dalje. Oglejmo si najprej nezložene besede, kakor jih imenuje SP, oziroma preproste, kakor jih imenuje NP.

1. SP kakor NP jemljeta soglasnik med dvema samoglasnikoma k sledečemu zlogu (pred dvopičjem so vedno navedeni primeri iz SP, za njim pa iz NP): de-la-ti : de-la-mo. S tem se bo pač vsakdo strinjal.

2. SP in NP sta si enaka tudi v tem, da od soglasniškega sklopa med dvema samoglasnikoma jemljeta k drugemu zlogu vse tiste soglasnike, ki morejo začeti novo besedo (SP), oziroma toliko soglasnikov, kolikor jih lahko brez sile izgovorimo (NP): ov-ca, pol-nost, slo-ven-ski : ov-ca, pol-nost itd. (NP). SP je pri tem nekako objektivnejši, ker navaja preizkusljiv kriterij, četudi je bilo treba vse do letos zadevne soglasniške sklope v vzglasju šele iskati po slovarjih (sedaj so natisnjeni v Radovih slavenskega instituta v Zagrebu), odpove pa v primerih, kjer kakšnega sklopa v vzglasju samo po naključju nimamo. Pravilo iz NP je toliko subjektivno, ker ne onemogoča trditve, da je ta in oni sklop, ki je s stališča slovenskega knjižnega jezika v vzglasju neizgovorljiv, vendarle mogoče izgovoriti brez sile. Seveda se tudi NP ne spušča v opredelitev lahko izgovorljivih soglasniških sklopov v besednem vzglasju. O tem pa več pozneje.

SP ima posebno točko za primere, ko k naslednjemu zlogu prištevamo cele soglasniške sklope, dvo- ali veččlene (točka 1 b). Nasprotno NP te točke na videz nima, vendar podpiče pri I 3 to njegovo enotno točko deli na dva dela, in sicer natančno v smislu točk 1 b, c v SP 1950: pi-ška-vost, i-skri-ti : pi-škav, i-skra. Mislim, da zaradi preglednosti lahko ostanemo pri določi SP.

3. SP in NP se strinjata glede nedeljivosti digramov (dvočrkij) *lj* in *nj*. Razlika je le ta, da NP uvaža še tri takšna dvočrkja, namreč *šč*, *st*, *ks* (SP I č, NP I 2).

Kolikor morem na hitro ugotoviti, se z novim predlogom vračamo k Levcu (SP 1899 III 1), le da tam ni sklopa *ks*. Začasno moramo tudi tukaj dati prednost SP in ne NP. Je pa ta točka v obeh primerih pravzaprav popolnoma nepotrebna, kajti vsi zadevni primeri so zaobseženi v naši že obravnavani točki 2. SP in NP navajata na primer *ko-nja*, *po-lja*, toda take besede delimo tako že zaradi tega, ker sklopa *nj*, *lj* pred vokalom lahko izgovorimo popolnoma brez sile, saj imamo vse polno takih vzglasij: *nji-va*, *lju-dje* itd. Popolnoma isto velja tudi za dvočrkja oziroma dvoglasja *šč*, *st*, *ks*, ki ju predlaga NP: *ščavje*, *stati*, *k sebi*. To je eno. — Če so ti sklopi deli večjih sklopov, pa spet ravnamo po že znanem pravilu iz naše druge točke (SP I c, NP I 3), to je vse na začetku besede izgovorljive soglasnike prenesemo v naslednjo vrstico: *konj-ski*, *polj-ski*,

kajti vzglasni sklopi *njskV*, *ljskV* (*V* pomeni vokal), v slovenskem knjižnem jeziku niso mogoči. Isto velja tudi za nova tri dvočrkja ali dvoglasja. Res ne vem, zakaj besed tipa *vestnost*, *iskra* ne bi smeli obravnavati pri deljenju enako, ko imata vendar oba zadevna sklopa docela enako strukturo: nesonantnemu priporniku sledi prav takšen zapornik, obema pa nato sonant. Takšnih sklopov je v slovenščini vse polno (glej že omenjeni članek v Radovih) in ne pomenijo za slovenska usta nikakršne težave. Bodimo dosledni in delimo *i-skra*, *ve-stnost*, ne pa *i-skra*, toda *vest-nost* (NP I 2). Isto velja tudi za primere *ješčnost* in *sopsti* iz iste točke NP. Toda tu smo se dotaknili že problematike zloženih (SP) ali sestavljenih (NP) besed.

Ustaviti se moramo že ob pojmu zloženosti same, kajti razlike med SP in NP so precejšnje. Prvi obravnava besede tipa *kost-jo*, *mast-na*, *polet-je*, *miš-mi*, *lep-ši* med nezloženimi besedami, četudi v posebnem odstavku (I c), drugi pa med zloženimi: *kost-jo*, *las-mi*, *brat-je*, *so-ljo* (II 1). — Kateri ravna bolje, kam zares spadajo take besede?

4. V članku O morfološki terminologiji in njenem jezikovnem ozadju v Jeziku in slovstvu (1957/58, str. 209 in sl.) je dokazano, da je pripone treba ločiti glede na to, ali so gramatikalne (to je, ali ločijo osebo ali sklon in število ter spol) ali pa besedotvorne (to je take, ki iz dane podloge tvorijo osnovo novih izrazov): *vin-o*, *-a*, *-om* itd. ali *dela-m*, *-š*, *-jo* itd. proti *vin-ski*, *vin-ar*, *dela-ti* ip. Samo druga vrsta pripon — v omenjenem članku so imenovane obrazila — dela zloženke, prva — imenovana končnice — nikoli. Primeri iz SP gredo torej deloma med nezložene besede (*kostjo*, *mišmi* — prav takšni so tudi vsi primeri iz NP II 1), drugi navedeni primeri iz SP pa gredo med priponske izpeljanke (*mastna*, *poletje*, *lepši*), to je med takšne besede, ki jih NP navaja v točki II 3 (*mlinski*, *cvetje* ip.), SP pa, četudi samo v predponski zvezi, v točki 2 (*obzidje* ip.).

Moj predlog je, da teh priponskih primerov pravila o deljenju sploh ne obravnavajo posebej, saj se dajo deliti po točki 1 iz SP oziroma po točki I iz NP. Pa ne samo zaradi tega. Tako se namreč izognemo vsakršnemu subjektivizmu v ocenjevanju tega, ali se pripone zavedamo ali ne. Kako nezanesljivo je takšno zavedanje ali nezavedanje, lahko vidimo iz NP samega. Ali imamo v primerih točke II 3 res opravka s priponami, kakor so navedene pred ponazoritvijo? V primerih kakor *mlin-ski*, *cvetje*, *klop-ca* ip. jih imamo zares. Nimamo pa pripon *-ški*, *-štvo*, *-nost*, *-kast*, *-lji*, *-slo* v primerih *otoški*, *moštvo*, *vednost*, *peskast*, *čebelji*, *maslo*. Da jih res nimamo, nam dokazujejo opozicije: *moš-ki*, *-tvo*; *otok otoč-je*, *otoš-ki*, *tež-ki*; *nevedn-ost*, *-a*; *pesk-ast*, *pesk-ovit*; *čebel-je*, *-ar*; *mas-lo*, *mast-na* ip.

Toda morfemske sestavine pri deljenju tako ne igrajo nikakršne prave vloge, kakor nam pove deljenje tipa *de-la-ti*, kjer h korenu spadajoči *l* prištevamo kar k drugemu zlogu! Torej stran z obveznim upoštevanjem morfemov tudi pri priponah! Če smo si celo lingvistično šolani ljudje glede njih lahko tako navzkriž, kako si bodo šele nešolani!

5. Že SP loči pripone, ki se začenjajo s soglasnikom, od tistih, ki se začenjajo s samoglasnikom. NP je ta problem zaključil s trditvijo: »Obrázilo, ki se začenja z vokalom, potemtakem Slovencu ne daje občutka, da gre za sestavo ... Ta občutek pa imamo takrat, kadar osnova očitno izbija iz besede, ali drugače povedano, kadar ima konzonantska pripona še samostojen pomen (pripone, ki se začenjajo z vokalom, nimajo te moči, zatoorej *pose-stvo* : *no-rost* (7)).«

Da ima Slovenec tudi občutek za pripono, ki se začenja z vokalom, nam povedo takšnile primeri: prav dobro ločimo *lasom* od *lasmi* prav na podlagi končnice *-om*, četudi se ta začenja z vokalom! Kar recimo komu: »Nobenega *lasom* nimaš več na glavi, in bomo videli, kako bo protestiral proti tistemu *-om* prav zato, ker se končnice zaveda ne glede na to, ali se začenja s soglasnikom ali ne. Isto je z *norostjo*. Vsak otrok, ki po zgledu *norost* napravi analogno *slabost*, se obrazila *-ost* prav natančno zaveda.

Iz pravil o deljenju besed potemtakem odpade tudi splošno ločevanje pripon glede na to, ali se začenjajo s samoglasnikom ali s soglasnikom.

6. In sedaj še k predponskim zloženkam. SP 2 in NP II 2 sta si enaka v tem, da zahtevata deljenje po morfemskih sestavinah, kar se namreč tiče predpon. Tu se tako deljenje dá zares še najlažje braniti, ker se predpone navadno prav dobro zavedamo. Za tiste predpone, ki v predložni zvezi ne nastopajo, pa pravilo ni potrebno, ker se vse končujejo z vokalom, k prvemu zlogu pa že tako prištevamo vse pred njim stoječe soglasnike. Če se ne bojimo, da bi kdo delil *p-rav*, *p-ad*, potem se nam je še manj bati, da bi delili *p-rababica*, *pr-ababica* ali *p-arobek* in podobno.

Sicer pa kot rečeno: ker se — in sicer upravičeno — ne brigamo za pomen pri deljenju tipa *de-la-ti*, zakaj bi se za ta pomen morali brigati pri besedah tipa *po-drobiti*, saj nam kontekst pove, ali je treba podrobiti obleko ali kruh. Da je tako opozarjanje na morfemske sestavine zares odveč, nam najlepše pove prav nedeljena beseda, kjer na različnost pomena v pisavi sploh ne opozarjamo.

7. NP obravnava v posebni točki (II 4) primere, pri katerih »se polglasnik osnovne oblike izpahuje« (9); dovoljuje se *kos-ci* in *ko-sci*. Ta točka je nepotrebna, saj gre za isti tip besed, kot smo ga obravnavali prej (*ko-sec* = *de-lo*, *ko-sca* = *ko-sti*).

8. NP omenja tudi estetsko plat deljenja. Iz estetskih razlogov odklanja n. pr. načelo »deli, kjer ti prostora zmanjka«. Iz estetskih ozirov je po našem pač vseeno, ali delimo *del-am* ali *de-lam* in prav tako tudi *pos-to-ji* ali *post-oji* itd. Proti takemu načinu deljenja govori živ občutek zloga, saj bi se redkokateri otrok, ki bi delil te besede po govoru, zmotil v omenjenem smislu. Deljenje, kakor ga predlagamo, pa ima tudi to praktično stran, da je posamezne razdeljene dele mogoče samostojno izgovoriti, mnoge tudi zategniti, če ne najdemo takoj nadaljevanja besede v naslednji vrstici. Estetsko načelo se v NP omenja še v tehle primerih: *a-or-ta* in *stu-di-o*. Če se ne motim, je tu težišče na deljenju *a-orta* in *studi-o*. V zaključku NP na to estetsko zahtevo pozablja, saj predlaga tudi prvi tip, namreč *i-skra*, o drugem pa molči. Proti deljenju *studi-o* govori samo čisto praktični ozir; ena sama črka se nam v novi vrstici nekako izgubi, čeprav je spet res, da pišemo predloge s ali k tudi na začetku nove vrstice. Pri *studi-o* pa bi se res lahko potrudili in končnemu *-o* našli prostorček v isti vrstici kot ostalemu delu besede, saj smo namesto zanj morali najti prostora za znak deljenja. Tako je torej z »estetskimi« načeli pri deljenju.

9. SP in NP v pravilih ne predvidevata deljenja besed, kjer imamo dva samoglasnika drugega ob drugem. Levec je tudi tu pravilno dovolil deljenje *Ele-onora*. Vsa doslejšnja pravila o deljenju pa bi bilo treba izpopolniti še z ozirom na vzglasne in izglasne soglasniške sklope, ki jih ne gre deliti; torej ne *sk-ljučiti*, *čis-tk* in podobno. Temu se na videz upira deljenje *r-deč*, toda tu gre dejansko za zlog (*ər*).

10. Po vsem tem bi predlagal za deljenje tale pravila:

a) Vzglasnega ali izglasnega soglasnika ali besednega sklopa ne ločimo od sledečega ali predhodnega samoglasnika. Napačno je torej deljenje: s-oba, s-tati, st-ati, v-ključiti, vk-ljučiti, vkl-jučiti, vklj-učiti ali ko-s, ko-st, kos-t, či-stk, čis-tk, čist-k.

b) Soglasnik ali v vzglasju izgovorljiv soglasniški sklop med dvema samoglasnikoma jemljemo k drugemu zlogu: ma-ma, Je-ra, te-ta, a-tom, hi-ša; ka-mra, u-mre, po-mleti, o-mrežje, mo-ški, pu-ščati, dolo-čnejši, ni-kdo, pru-čka, pe-tka, se-psa, ena-čba, ta-ksi, so-dba, la-hko, ra-htati, rece-pta, ve-čji; ma-stna, i-skra, se-stra, po-zdrav, pri-ključek, u-streliti, go-zdni, ubo-gljiv, razpolo-žljiv, či-stka, mi-šljenje, ko-šnja, če-šnja, če-znjo.

c) Od soglasniškega sklopa, ki v vzglasju ni izgovorljiv, jemljemo k drugemu zlogu njegov izgovorljivi del: čr-na, bar-va, par-ni, bor-ba, kr-ta, pal-ma, sal-va, smisel-na, strel-ca, budil-ka, emaj-la, voj-na, moj-ra, zaj-ca, kaj-ža, poj-te, Bam-bi, gam-sa, sam-ka, fan-ta, son-ce, san-ke, brez-zob, od-daj, več-članski, od-sek, od-ziv, pod-žagati, pod-šiti; črn-ka, adjun-кта, žen-ski, indu-strij-ski, avtomobil-ski, cen-trala, zgor-ljiv, med-tkivje, energet-ski, iz-gradnja; prejšnji, polj-ski, konj-ski, postojn-ski, Av-stralija, grm-čka, kmetij-stvo, brez-strasten, življenj-ski.

č) Tudi dva samoglasnika, ki stojita drug ob drugem, lahko delimo, vendar deljenje tipa *studi-o* ni opravičljivo: Le-on, Ele-onora, re-aktor, proizvajalci, pre-obrat, studi-o.

d) S predpanskimi in priponskimi besedami ravnamo kakor z vsemi drugimi, vendar pripono ali predpono lahko tudi ločimo od ostalega dela besede, posebno še takrat, če tako dobimo laže ali lahko izgovorljiva soglasniška sklopka: ena-čba — enač-ba, so-dba — sčd-ba, ve-čji — več-ji, go-zdni — gozd-ni, ubo-gljiv — ubog-ljiv, ko-šnja — koš-nja, če-znjo — čez-njo, ma-stna — mast-na, po-drobiti — pod-robiti (obleko), po-dkev — pod-kev itd.

Med primeri v točki c namenoma nisem navajal besed, ki imajo v svojih sklopih dvoustnični *v*, bodisi da je pisan z *v* ali z *l*: ovca, polna. Že NP omenja težavo z *ovco*, ki jo po pravilu — lahko izgovorljivi del k naslednjemu zlogu — res lahko delimo *o-va*. Toda medtem ko se tu še lahko branimo z argumentom, »da je vendarle razložek med nezvenečim in dvoglasniškim *u*«, nam to orožje odpove v primerih tipa *pravda*, *ravna*, saj deljenje *pra-va* podpira *vdor*, *ra-va* pa *vnema*, kjer imamo vedno opravlja z dvoglasniškim *u*. Tu nas teorija zloga podpira pri deljenju *ov-ca*, *prav-da*, *rav-na*, saj zvočno najnižji soglasnik spada že k naslednjemu zlogu. Med primere iz te točke c je treba tedaj zapisati še: pol-na, rav-na, pol-ha, stav-ba, zav-re, sav-ski, živ-ljenje, Av-stralija, delav-stvo, priprav-ljen ip.

Tu predloženo deljenje se naslanja v celoti na načelo v vzglasju izgovorljivih soglasniških sklopov, ki jih redno pripisujemo drugemu zlogu. Samo za točko d velja tudi načelo morfemskih (predpanskih in priponskih) sestavin. Tako deljenje pa podpira tudi teorija zloga, torej znanstveno načelo; tu je izvzeta samo določba o morfemskem deljenju iz točke d in morda še tip *od-dati* (dva enaka soglasnika) ali *kmet-ski* (deljenje sestavnih delov tako imenovanih dolgih zlitih glasov).

Razen po dveh značilnostih se tu predloženo deljenje razlikuje po točkah a in č, ki ju novejša slovenska pravila nimajo. Toda če nočemo pustiti ljudi v negotovosti (Ele-onora) ali če nočemo preprečiti deljenja *st-ati*, *ko-st*, ju moramo pač znova ali na novo vpeljati.

K PREDLOGU O DELJENJU BESED

V prvi številki tekočega letnika JiS je objavil dr. A. Bajec članek, ki je mišljen »kot osnova za obravnavanje, da po razčiščenju perečega vprašanja dobimo v novem pravopisu sprejemljive norme za deljenje«. Hvale vredno je že samo dejstvo, da skuša komisija, ki pripravlja novo izdajo pravopisa, pritegniti javnost k razmišljanju o stvareh, ki se je tičejo. Zato naj ne bi ostalo pri tem prvem poskusu, pa četudi bo odziv nemara manjši, kot bi si sestavljavci pravopisa želeli. Javnost naj izve, kaj naj bi se v bodoče drugače pisalo, in naj tudi pove, če misli, da jezikovna praksa ali teorija ni v skladu z normo, ki naj bi se uveljavila z novim pravopisom. Vsakdo, ki knjižni jezik pogosto uporablja, ima o tem ali onem jezikovnem vprašanju svoje mnenje, ki utegne biti sicer tudi napačno, toda že s konkretnim gradivom in odkrivanjem problemov je lahko v pomoč jezikoslovcu.

Deljenje besed je tako postranskega pomena za jezik, da mu ne kaže posvečati več pozornosti, kot je zasluži. Ta odstavek pravopisnih pravil pa vsebuje pri nas zahteve, da jim lahko popolnoma ugoti samo nekaj učenjakov. Iz ene izdaje v drugo se predajajo v pravopisih in slovnica v bistvu vedno ista navodila, ki se le malo ozirajo na praktično uporabljivost. Ta navodila si celo v raznih točkah nasprotujejo, kajti pri deljenju besed je toliko najrazličnejših možnosti, da jih nikakor ni mogoče zajeti v toga pravila, ki ne bi puščala ljudi v dvomih.¹ Zato je bil efekt teh pravil v praksi tak, kakor da pravil sploh ni. Ljudje se ravna po naravnem občutku za zlog, pri čemer skušajo deliti tako, da je vsak del zase brez težav izgovorljiv.

Zamislimo si, n. pr. stavca, ki dela po normi in torej ne sme zgubljeni časa. Ali naj si na koncu vrste podpre glavo in začne premišljevat, kako naj deli: Ljub-ljana ali Lju-bljana? Če bo izbrskal iz spomina kako besedo, ki se začne z blj-, bo smel vzeti v naslednjo vrstico vso konzonantično skupino, drugače pa samo -ljana. Ali naj počakamo, da se strojepiska, ki ji narekujemo tekst, odloči za delitev res-nica ali re-snica? Ali pa bi kar z združenimi močmi poskusili streti ta oreh?

Če znamo pravopisna pravila o deljenju besed na pamet ali pa če imamo pri roki pravopis ali slovnico, bomo delili res-nica, ako se zavedamo, da je -nica pripona. In ker je tudi čas vseh drugih ljudi dragocen, od deljenja besed pa ni prav nič odvisna niti jasnost niti lepota izražene misli, ni nobene potrebe, da se vklepamo v taka pravila, ki zahtevajo mnogo več znanja o jeziku, kakor ga ima velika večina ljudi.

Zato so si v mnogih evropskih jezikih pravila za deljenje besed kar najbolj poenostavili. Tako bo n. pr. v srbohrvaščini po pripravljajočem se pravopisu mogoče poljubno deliti konzonantične skupine, torej se-dlo in sed-lo, se-stra, ses-tra in sest-ra, dru-štven, druš-tven in društ-ven itd., ne pa tudi bo-rba, bra-tstvo, sre-dstvo, ker je takšna konzonantična skupina sama zase težko izgovorljiva.² Podobno je v češčini: hr-dlo in hrd-lo, my-šlenka in myš-lenka,

¹ Prim. JiS IV, 160, kjer profesor Bojc prosi za pojasnilo, češ da pravila o razzlogovanju begajo učence in učitelje.

² Jonke, Glavni zaključci pravopisne komisije, Jezik V, 66.

se-stra, ses-tra in sest-ra, če-sky in čes-ky.³ Poljaki puščajo v konzonantičnih skupinah med dvema vokalom še več svobode in se sploh ne ozirajo na izgovorljivost oddeljene skupine: wa-rstwa, war-stwa, wars-twa in warst-wa, Turcja, Tur-cja in Turc-ja.⁴

Bajec se zaveda, da so pravila, ki jih predpisuje za deljenje besed SP 1950 (in potem tudi Slovenska slovnica iz 1956), preveč komplicirana, da bi se jih ljudje v resnici držali. Zato se zavzema za poenostavljenje in večjo svobodo. Njegovo načelo je »s preprostimi in nezapletenimi praktičnimi navodili olajšati pisanje«, v članku pa je skušal tudi dokazati, »kako brezupno je postavljati pravila za deljenje besed na kakšne znanstvene temelje«. Spričo precejšnje konservativnosti in togosti, ki je doslej vladala pri nas v vprašanih književnega jezika, Bajčeva načela glede deljenja besed morda ne bodo sprejeta brez ugovora. Mogoče se je zazdelo tudi Bajcu samemu, ko je prešel od načel k formuliranju konkretnih navodil, da se oddaljuje od veljavnih norm bolj, kot je hotel, ali pa je preveč navezan na dosedanje prakso, da bi jo mogel čez noč opustiti. Njegov predlog sicer poenostavlja pravila o deljenju besed, mislim pa, da bi lahko pogumneje in dosledneje izhajal iz načel, ki jih je postavil.

Kdor sploh kdaj vzame pero v roke, ne bo skušal deliti m-iza ali miz-a, st-rmca ali str-mca, brl-jav, ti-sk ipd., ker mu tega ne bo dovolil njegov naravni občutek za zlog. Težave in dvomi nastajajo pri delitvi konzonantičnih skupin med dvema vokalom. Proti nejasnemu veljavnemu pravilu, da jemljimo v novo vrsto takšno soglasniško skupino ali njen del, ki more začenjati besedo, ima Bajec bolj praktično in jasno formulacijo: »kolikor jih (to je soglasnikov) brez sile lahko izgovorimo«. To pomeni, da je treba jemati v novo vrsto čimveč soglasnikov, s pogojem seveda, da jih brez težav izgovorimo. Dopustna bi bila torej edinole delitev se-stra, ne pa tudi ses-tra in sest-ra, čeprav bi se nam vrstica morda tako lepše iztekla. Če upoštevamo, kar je bilo prej povedano, se nam bo to zdelo nepotrebno omejevanje. Za vsakogar, ki piše, bo bolj preprosto, če bo smel jemati (saj tudi tako jemlje) v novo vrstico poljubno število soglasnikov, ki jih lahko brez sile izgovorimo. Če bi to načelo sprejeli, bi lahko odpadla tudi točka I 2 Bajčevega predloga, ki govori o nedeljivosti soglasniških skupin nj, lj, šč, st in ks (x). SP 1950 govori samo o nj in lj.

Posebno poglavje so sestavljene besede. Bajec obravnava tu izvedenke (mlin-ski), besede z enozložnimi predponami (brez-domec) in besede s sklanjatvenimi obrazili (kost-jo). Načeloma se po SP 1950 in po Bajčevem predlogu besede delijo po njihovih sestavinah, kar je tudi najbolj naravno. Pod točko II 3 našteva Bajec dolgo vrsto pripon, ki naj bi jih pri deljenju ločili od osnove. Vendar je mnenja, da se vsi ljudje ne zavedajo enako, kako so besede sestavljene. S tem pa seveda pravilo zgubi svojo vrednost. Ni tako lahko uganiti, da moramo deliti lis-jak, proš-nja, ma-slo zato, ker so -jak, -nja in -slo pripone. Preprosteje bi bilo priporočati deljenje po sestavinah samo tedaj, kadar je osnovna sestavina samostojna beseda, ki torej ne dopušča dvoma, v drugih primerih pa pustiti svobodo, ki jo dovoljujeta SP 1950 in Bajčev predlog pri pomensko neizrazitih priponah, to pa pomeni prevedeno v prakso, da bodo enim ljudem »neizrazite« skoro vse pripone, drugim pa nekatere.

Odločili bi se torej za deljenje kolo-vrat (ne kolov-rat), živo-rdeč (ne živor-deč), brzo-vlak (ne brzov-lak), svoje-glav (ne svojeg-lav), samo-vzgoja

³ Pravidla českého pravopisu. Školní vydání. Praha 1958.

⁴ Jodłowski-Taszycki, Zasady pisowni polskiej. Lwów 1936.

(ne samovz-goja ali samov-zgoja), tri-kraten (ne trik-raten), ne-sreča (ne nes-reča); nad-ura (ne na-dura), pred-aprilski (ne pre-daprilski), pre-streči (ne pres-treči ali prest-reči), brez-obziren (ne bre-zobziren); cvet-je (ne cve-tje), tat-vina (ne ta-tvina), obrt-nik (ne obr-tnik), sum-nja (ne su-mnja), mlin-ski (ne mlins-ki), klop-ca (ne klo-pca), gos-ji (ne go-sji), pač pa ko-šček in koš-ček, če-ški in češ-ki, mo-štvo, moš-tvo in mošt-vo, čebe-lji in čebel-ji; kost-jo (ne kos-tjo), kost-mi (ne kos-tmi), brat-je (ne bra-tje), pač pa seveda ko-stem ali kos-tem, bra-to-ma itd. Točka II 4 Bajčevega predloga, ki posebej dovoljuje deljenje ko-sci in kos-ci, bi s tem lahko odpadla.

Niti SP 1950 niti Bajčev predlog pa nimata ničesar o deljenju tujih besed. Tu bi se bilo treba ravnati po izgovoru glasov, torej Goe-the, Wie-land, Wien (nedeljivo), Deutsch-land, Rou-sseau itd.

Moj predlog, da delimo konzonantične skupine poljubno, če so same zase izgovorljive, in da delimo po sestavinah, ki so vsakomur na prvi pogled očitne, je zgrajen na načelu, da naj bodo pravila čimbolj preprosta, prožna in praktična, ne da bi pri tem delali jeziku silo. Gotovo je vprašanje deljenja besed rešljivo na razne načine in v vsakem bo zrno dobrega. Naloga pravopisne komisije je, da izbere najboljše.

Ocene in poročila

ZAPISEK O JANEŽEVIH VSEBINAH

Priročnik, ki bi kratko, pregledno in razumljivo podal vsebinsko strukturo slovenskega leposlovja, je bil vsekakor potreben. Pedagoška praksa, ki sili h koncentraciji in poenostavitvi, je klicala po njem. Z njegovo pomočjo bi laže osvetljevala umetniško ustvarjanje, pripovedovala o literarni tehniki in razlagala književne vrste. V tej pomožni vlogi je hkrati smisel takšnih knjig,¹ ki so zunaj tega pedagoškega območja za umetniško vzgojo brez kakršnega koli pomena.

Ta pedagoška funkcija pa narekuje sestavljavcu poseben odnos do gradiva in usmerja tehnično plat njegovega podajanja. Sestavljavec mora biti v književnosti do podrobnosti doma, ker bo le tako lahko ujel mnogovrstnost in jo strnil v zaključeno enotnost.

Umetniško delo nastaja namreč na osnovi življenjskega gradiva in kot tako zajema območje zunanje in notranje stvarnosti. »Vsebina« ali fabula pa je književno-umetniška organizacija te stvarnosti ali — povedano z dinamičnim slovarjem — nekaka kompozicija dogodkov. Po tem pojmovanju ima tudi lirika svojo »vsebino«, ki je strukturno seveda drugačna, vendar še vedno »vsebina«. Dela, ki se dajo »pripovedovati«, so zato predvsem: drama, roman, novela in balada. Njihov vsebinski izvleček obrne pozornost samo na potek dogajanja; to pomeni, da potegne iz pripovednih delov (popisov, pogovorov, refleksij itd.) in v obliki poročila poda tisto, kar je vodilna nit v notranji strukturi umetniškega dela.

Povzemanje in spajanje sheme dogajanja v leposlovnem delu bo dobro, kolikor bodo prišli do izraza osrednji motivi in tokovi. Zato bo vsebino pogosto treba »obrniti«, to pomeni, prenesti kompozicijske sestavne dele umetnine v vzročno in organsko sosledico vsebine. Takšna predelava spada k tehničnim problemom, ki jih mora sestavljavec rešiti, preden se loti dela. Tu je težišče njegove izvirnosti in kriterij za oceno uspešnosti opravljenega dela.

Stanko Janež tem nalogam povsod ni bil kos. Načelno si je vso stvar v uvodu še dokaj dobro zamislil. Knjiga naj bi bila dopolnilo k drugi izdaji njegove Zgodovine, zato je gradivo razdelil po kriteriju literarnih obdobj in časovne zapovrstnosti.

¹ Stanko Janež, Vsebine slovenskih literarnih del. Založba Obzorja v Mariboru. Maribor 1959, stran 411.

Upošteva ne le dela z izključno umetniško vrednostjo, marveč tudi tista, ki so zanimiva razvojno dokumentarično in literarnozgodovinsko. Kot takšna naj bo knjiga pripomoček dijaku in profesorju, »ker je poznavanje vsebine leposlovnih del pri pouku nujno potrebno«. Janež je dal k vsaki »vsebin« še uvodne opombe, ki naj bi podale snov, idejo, obdelavo in umetniško ceno. Vendar ta prilepek le redko zadosti svojemu namenu. V veliki večini je suho idejno vrednotenje, ki išče predvsem tako imenovani »sociološki ekvivalent« ter ga ne dopolnjuje s psihološko in estetsko oceno. Zato so individualne posebnosti določenih del, njihove prostorske in časovne relacije, ki naj bi prišle tu do izraza, zabrisane in iztrgane iz razvojnega toka, ki ga sugerira zunanja razdelitev knjige.

Ta razdelitev po času in literarnih obdobjih je tradicionalna in zato brez večjih spodrsrljajev. Moti edino uvrstitev Izidorja Cankarja med sodobnike moderne. Uvrstiti bi ga bilo treba na začetek ekspresionizma, saj je roman *S* poti »spomin onega našega rodu, ki je takrat doraščal«. Ko bi bil sestavljavec zapazil obilje slogovnih in kompozicijskih novosti v tem delu, bi bil to moral storiti sam od sebe.

Temeljne pomanjkljivosti Janeževe knjige pa se tičejo vprašanja »predelav«. Njegov poseg v literarno delo večinoma ne urejuje in ne strnjuje strukturnih posebnosti. Metoda je bila zelo preprosta: kratko in malo se prepusti leposlovcu in od poglavja do poglavja pripovedovati zunanje dogodke. Takšen način bolj spominja na »obnove« v višjih razredih osemletk in daje slutiti, da sestavljavec večine slovenskih leposlovnih del ni doživel v njihovi celotnosti, marveč se je zaustavil pri vnanjih zadevah. V tem je knjiga dopolnilo in nadaljevanje drugi izdaji *Zgodovine*. Posameznih primerov za to ni treba navajati, ker je vsa knjiga tak primer.

Zato bo Janežev priročnik le delno zadostil pedagoškim potrebam. Ne bo toliko vodnik in pripomoček, marveč vir za zlorabo in zmote, ki jih je slovenska literarna zgodovina še tako preveč polna. Prav bo prišel predvsem tistim, ki imajo — spričo današnjih možnosti tehnične reprodukcije — tudi v umetnosti raje »literarne konzerve« kakor pa literarne umetnine v njihovi celoti in polnosti. Drugim zaradi nepopolnosti in neizčiščenosti ne bo mogel dosti povedati.

Jože Pogačnik

OPOMBE K JURČIČU VII IN VIII

Sedma knjiga. — *Rokovnjači.* Tudi na Dolenjskem so v prvi polovici 19. stoletja čutili hudo rokovnjaško nadlogo. Po gozdovih in gorah so se skrivali vojaški beguni, pridružili so se jim delomrzneži in potepuhi, ki so se preživljali s tatvino in ropom. Posebno bridko je bilo to, ker nihče ni vedel, kdo je pravzaprav rokovnjač in z rokovnjači povezan. Ljudje se niso upali z nikomer govoriti o rokovnjačih ali kaj čeznje se pritoževati, še manj pa zabavljati. Gorje pa je bilo zlasti tistemu, kdor jih je izdal oblasti. Rokovnjači so bili močno vdani vražam, prav tako pa so izrabljali vraževernost drugih. Kot značilnost je vredno omeniti, da je stiški opat Fr. Ks. Tauffrer že okoli leta 1770 naročil krškemu župniku, da se mora vsako leto v začetku marca oznaniti v cerkvi, naj bodo ljudje previdni do ubežnih vojakov in naj jim ne dajejo zavetja, da jih ne zadenejo najstrožje kazni! (*«Matricula seu Directorium divinarum peractionum»* krške župnije.)

Al. Zupanc poroča, da mu je pripovedoval stari oče Janez Zupanc (1830—1913), kar je izvedel od svojega očeta Martina (r. 1802): Martin Zupanc je prodal na sejmu par volov in se vračal domov. Pri Izvirku, to je v Smrečju med Muljavo in Znojili, stopijo predenj maskirani rokovnjači, ki ga nagovorijo: »Martin, voli si prodal, kajne! Če ti vzamemo denar, ne boš imel s čim drugih kupiti. Pojdi domov in molči!« Ko pa je mož kupil druge voli, potrka neke noči rokovnjač na okno: »Martin, vstani in zaprezi voli, boš peljal blago čez Hočevje v Dobropolje!« — »Ne morem, imam vola šepastega!« se je izgovarjal Martin. Rokovnjač pa mu je zagrozil: »Le čakaj, hudič, saj ti bo kmalu še drugi šepal!« In še tisto noč je bilo vlomljeno v Špančevo (Zupančevo) kaščo, kjer je bilo razen žita in slanine vzeto tudi denarja za en volovski kup. — Staro ustno izročilo v krški okolici pravi, da je bil rokovnjač neki Španov iz Krške vasi, nekdo s Sušice (baje Žagarjev) in nekdo iz Podbukovja. Polovili so jih orožniki in jih odpeljali v železni kletki. Prim. tudi Jurčičevo ZD VIII, 253, 354.

O prav rokovnjaškem dejanju poročajo Novice 1869, 64; dopis s Krke na Dolenjskem se glasi: »11. II. je šel blizu 30 let star kmečki fant v domači laz pod Mali Korinj gradit in meje popravljat. Okolu ene ure popoldne pridejo 4 možje

z dolgimi bradami, zgrabijo ga, vržejo na tla in mu odrežejo — pol cime. Sosedje gredo eni s puškami drugi z vilami za trinogi. Drugi dan so 4 dolgobradci silili v Zagradcu v neko krčmo, kupili so le tobaka in jo naprej pobrisali. Razmesarjeni bolnik je bil 12. II. previden.« Zrtev tega rokovnjaškega napada je bil Anton Grandovec, p. d. Žgajnarjev z Malega Korinja (1835—1909). Njemu so na paši, najbrž v jeseni 1868, neznanzi ukradli kravo, po kateri je tako dolgo pozvedoval, dokler je ni zasledil nekje pri Mokronogu in jo pripeljal nazaj na Korinj. Ko je kupal kopo (ogljje) pod vasjo, so ga napadli maskirani možje in ga kastrirali. Ostal je živ, a samski, in je umrl leta 1909. Tako mi je povedal Jože Novak, Jurčkov z M. Korinja (r. 1898), ki je A. Grandovca poznal in je slišal tudi o njegovi krvavi nezgodi.

K bibliografiji (str. 281) bi lahko dodali, da je glasbeni del dramatiziranih Rokovnjačev zložil Viktor Parma.

Str. 27: vzame pratiko izza table = izza svetniške podobe na steni. Pleteršnik nima table v tem pomenu. — Str. 29: kratek, a zelo nazoren opis, koliko je dela z živino in kako marsikje še dandanes »ob vrvi na ozarah« pasejo. — Str. 64: železni čavelj = žebelj. V Kostelu še danes. — Str. 65: nekaj bode *mogel* poskusiti; pravilno: bode *moral* poskusiti. — Str. 114: dokler je tvoja dleta pela. Pleteršnik in SP: dleto, -a, sr. sp. V Kostelu še vedno: dleta, -e, ž. sp. — Str. 135: »Bog mi pomagaj in sveti zgubljeni sin!« Zopet ena duhovitost v slogu Kozlovske sodbe v Višnji gori. — Str. 140: »Jemlji te Kurent!« Kurent je nastal iz mitosa o mesecu in je bajeslovni dobri duh. Kurent je varuh pivcev in godcev, iz njegove palice je zrasila vinska trta. (Kelemina, o. c. 12—13; Trdina ZD VIII, 368.) — Gledaš tako grdo kakor sam Deklecjám, tisti rimski, ki je svetnike trpinčil in svetnice. To je moral J. posneti po ljudski govorici v okolici Krke, kjer so gotovo večkrat slišali pri pridigi, da je rimski cesar Dioklecijan dal mučiti in usmrtiti sv. Kozma in Damijana, patrona krške župnije. — Str. 149—150: razprava med Blažem Mozolom in hlapcem Francetom o Odámu (Adamu) in Evi in o tem, kdaj je Noe znašel vino (1 Mojz 9, 18—29), je najbrž posneta po kakšnem resničnem gostilniškem pomenku. Zupanc pravi, da je imel Jurčič pod oknom očetove krčmice mizico, pri kateri je poslušal in zapisoval pogovore pivcev. Podobna debata je tudi na str. 135 in 172—173. — Str. 169: Sveti Anton Puščavnik (251—356), ustanovitelj redovništva na vzhodu.

Osmá knjiga. — Str. 7: Jurčičeva trditev, da so pomlad in zimo opevali predvsem poetje »največ praznega srca, ubožnega duha«, spominja na Prešernov zabavljivi napis »Čebelice pevcem letnih časov«, razodeva pa tudi značilno črto Jurčičevega pripovedništva. Vsak skrben bralec bo lahko opazil, da je Jurčič v risanju pokrajine dokaj skop (Rupel III, 360). Menim, da je za to treba iskati vzroka v dveh stvareh: 1. vemo, kako je sprejemal Levstikove nasvete glede pisanja in kakšen vpliv je imel nanj esej Popotovanje od Litije do Čateža. Tam pa je Levstik zapisal tudi naslednje besede, namenjene slovenskim pisateljem: »Prvo je značaj in znanje človeškega srca in pa, kako se zgodba zapleta in zopet razdrása. Ogibali naj bi se tudi *silo obširnega popisovanja krajev še tako lepih*, ako ni potrebno in v pravo mesto postavljeno. Mislil bi, da je vsakemu umetniku človek prva reč, vse drugo ima le toliko veljave, kolikor je dobi po njem.« (Levstikovo ZD IV, 28.) Slodnjak (o. c. 494) pravi, da je Levstik s temi besedami spodbijal Janežičevo mnenje, češ da se novelam »kaj lepo podajajo tudi popisi domačih krajev in drugih naravnih prikazni«. 2. Razen Levstika pa je na Jurčiča najbrž vplivala tudi dolenjska pokrajina, predvsem okolica njegovega rojstnega kraja. Z Muljave je sicer zelo lep razgled proti Stični in proti hribom, ki zapirajo krško dolino na jugovzhodu, tudi nekaj zaokroženih krajev z mirno, intimno lepoto je mogoče najti. Toda vse je nekoliko enolično in premalo izrazito, da bi se dalo umetniško učinkovito obdelati. Naj kar tu naštejemo skoraj vse orise naravnih lepot, kar jih je v Jurčičevih delih: I 81, 235, 255, 279; II 18, 43—44, 78, 109; III 78 (obraz Kostanjevice zvečer), 102; IV 270 (zimski dan). — »Toževaje kakor sveti Jeremija in godrnjaje po šegi nepokornega preroka Jona.« Jeremija, eden velikih prerokov, je zložil petero žalostink o trpljenju Judov. Omenja ga Prešeren v Orglarju. Žalostinke je prepesnil S. Gregorčič (ZD III, 239—259); tudi A. Medved jih je prevajal (DS 1894, 1906). Prerok Jona, ki je nerad šel v Ninive, spada med male preroke. — »Sv. Elija je z obema rokama sipal sneg z neba.« O preroku Eliju beremo v III.—IV. Knjigi kraljev, da je priklical dež in strelo z neba. V podružni cerkvi na Sušici blizu Muljave je v stranskem oltarju podoba sv. Elija. Nekoč je bila vsako leto 20. julija, na god sv. Elija, na Sušico procesija z mašo. Zato so Muljavci, in po njih Jurčič, govorili o sv. Eliju, ki po ljudski veri še vedno prinaša dež, sneg in strele. Prim. tudi Levstikovo pesem Svetemu Eliji (ZD II, 199), Trdina (ZD VI,

22—23). — Str. 8: »Če imaš devet kož, prišel ti bom do živega!« Že iz opomb k Desetemu bratu je razvidno, da so bile v Jurčičevem času pesmi Andreja Kančnika, nekdanjega krškega učitelja in organista, močno znane; Jurčič sam je napisal precej podroben Kančnikov življenjepis (Priatelj I, str. IX). Na Kančnika spominja tudi ta citat, saj beremo v Kančnikovi pesmi Od zgrevaniga moža: Čem vdrihat', premahat' — Naenkrat kože tri. — Tega se jez ne vstrašim, — Če me ti tepel boš, — Kaj je? Saj gerbo nosim, — Ki ima devet kož. — Če m' eno ali dve prebiješ, — Saj si paljco razbiješ. (Slovenske pesmi kranjskiga naroda, 1841, zv. IV, Strekelj, SNP IV, 8459 B.) — Str. 11: »to je tam za krvavim morjem nekje« = za deveto goro. Izraz »krvavo morje«, ki je tudi v Jurčičevi Pripovedki o sv. Gregorju (ZD I, 33—34), je iz bajeslovja. Prim. Kelemina, o. c. 37. — Str. 80: »Perun, razperi ogenj pereč!« V Kostelu pomeni »pereč ogenj« kožno vnetje, kar ima Pleteršnik pod »perâčec, perečec«. — Str. 88: »bi si rajši obesil malinski kamen na vrat in se potopil v globočino morja, kakor sv. pismo govori.« Prim. Mt 18, 6. — Str. 161: »vzemi v roke vile iz celine, narejene na tri roglje.« Razlaga sv. Trojice z vilami na tri roglje, ki jo Jurčič polaga v usta Ščtinu, je morala biti od nekdaj razširjena med našim ljudstvom, zlasti na Dolenjskem, da je postala splošno znana. Jurčič jo je brez dvoma slišal od ljudi in si jo je konec 19. stoletja zapisal tudi v gradivu za Rokovnjače (ZD VII, 303, op. 55), jaz pa sem jo slišal v Kostelu še okoli leta 1930. — Str. 205: »še dandanašnji stoji vas Korinje. Tudi tukaj je ostal od gradu le majhen kupec zdrbljenega zida.« Jurčičeva vas Korinje se sedaj imenuje Korinj (Veliki in Mali Korinj). Pred kratkim sem slišal dve bajki o korinjskem graščaku, ki je bil krivičen in krut do svojih podložnikov, vendar je gotovo, da v srednjem veku na Korinju ni bilo gradu; pač pa je v starem veku morala biti tam rimska postojanka. V nekdanji podružnici sv. Jurija na Korinju, ki jo je med 20. in 21. oktobrom 1842 uničila strela, je bil vzidan spominski kamen rimskega veterana II. legije, ki mu je bilo ime Maltius. Kamen je menda v ljubljanskem arheološkem muzeju. Junaki Jurčičeve domišljije so vitez Ožbald Koren, Tilen Šumbreg, gospod Janez s Krke, Peter iz Znojil (na Štefkovem vrtu v Znojilih je bilo najdeno nekaj grobov), gospod Benek s Kravjaka. — Str. 206: »Da bi storil konec kakor mučenik sveti Erazem — za nas Boga proši — kateremu so trebuh preparali in čreva izmotali iz telesa, da je tako umrl.« Da se je stari pater Benedikt spomnil ravno na sv. Erazma bo vzrok v tem, ker je župnijska cerkev v Soteski posvečena sv. Erazmu, katerega god se praznuje 2. junija. Kroniki soteške župne cerkve je priložena starinska risba prvotnega baročnega oltarja s sliko, ki predstavlja mučenje sv. Erazma, kakor ga popisuje Jurčič. Svetnik leži med rablji, položen vznag čez tnalo. Roke ima na tleh, ulete v železne lisice (pasti). Eden rabljev mu je odprl trebuh z nožem, ki ga še drži med zobmi, z rokami pa mu vleče drob iz telesa in ga podaja drugemu rablju, ki ga navija na vreteno. Ta slika je bila najbrž zavržena leta 1856, ko so v glavni oltar postavili sedanjo sliko, delo Goldensteina iz Ljubljane; v začetku našega stoletja pa je bil odstranjen še nekdanji glavni oltar. Jurčič je torej lahko videl prvotno sliko, gotovo pa je bila v spominu njegovih rojakov, ki so radi romali v Sotesko. Glavni romarski shodi so bili na tiho nedeljo, šesto nedeljo po veliki noči in v nedeljo po sv. Jakobu. Goldensteinova slika predstavlja sv. Erazma v škofovskem ornatu, angelček pred njim pa drži na vretenu navit drob, katerega se svetnik dotika z levico. Sv. Erazem je eden izmed 14 pomočnikov v sili, zlasti pa so se mu priporočale matere ob težkih porodih in ljudje, ki so trpeli trebušne bolečine. Tudi Levstik je poznal sv. Erazma, saj pripoveduje, da sta se Krpan in Brdavs spoprijela ravno sv. Erazma dan. (Blaž Tomaževič, Kondor XX, 64.) — Str. 208: bogat ko sveti Nikolaj. O sv. Nikolaju ali Miklavžu (goduje 6. decembra) pripoveduje življenjepis, da je v hišo nekega revnega očeta, ki je imel tri hčere, neopažen vrgel precejšnje vsote denarja. S tem darilom so se vse tri hčere pošteno omožile. — Str. 213: žonta = slabo vino; v Kostelu se imenuje »žunta« to, kar ostane na dnu posode, ko se kuha presno maslo, torej maslene tropine. — Str. 222: tistih svojih brezovcev = negodnežev, strahopetcev. Pleteršnik nima. Brezast in zabit = omejen, prismuknjen (Trdina ZD VII, 173). — Str. 229: »prašaj moža kovača gorile v mesecu!« V krški dolini je še danes slišati, da je kovač v mesecu. Prim. Kelemina, o. c. 26, 66. — »Bog dal in sveti Šentjanž«. Sv. Šentjanž je pravzaprav pleonazem, saj je »šent« (iz »sankt«) isto kot »svet«. — Str. 233: kakor muh o svetem Urbanu. Na Korinju sem slišal, da sv. Urban (25. maja) muhe seje, v Kostelu pa pravijo: Sveti Duh (binkoštni prazniki) prinese tovor muh. — Str. 237: bogat je kot sveti Salomon. Kralj Salomon, ki je vladal Izraelcem (993—953), je znan kot pesnik in modrijan, po bogastvu pa ne. Omenja ga Prešeren

v Orglarju. — Str. 239: k osnutku Povesti o radohovskih vojaških begunih naj dodam, da so v Jurčičevi rokopisni zbirki ljudskih pesmi tri pesmi s tem motivom: Vojaški begun (št. 14), Od Radohovcev (št. 19) in Radohovsko izdajstvo (št. 21). Zadnja ima 18 kitic po 4 vrstice in pripoveduje, kako je župan zvalil nekega fanta, Ihanovega Zimo, v hišo, kjer so ga nato zvezali »županji fantje«. Zima jih je tri ure za pet krvavih ran klečel prosil, naj ga ne izdajo, in tudi drugi so zanj prosili, a vse zaman. Odpeljali so ga v Stično pred sodnika Lovšina, za plačilo pa so dobili dvanajst škud. Sedanja *Radohova* vas se v starih mat. knjigah imenuje *Radoha* vas. — Str. 242: *Dnevnik leta 1863*. Jurčičev dnevnik je dragocen z dveh vidikov: prvič kaže veliko zrelost devetnajstletnega pisatelja, ki je »s študijami med slovenskim narodom« (247) načrtno zbiral in razbiral gradivo za svoje umetniško delo, katero je najrajši oprl na »resnične zgodbe«; drugič pa, ker je pisan s pravim umetniškim žarom, ki diha tudi iz drobnih zapiskov, v katere je znal umetnik ujeti značilne črte ljudi in dogodkov. Tako je prav ta Dnevnik poleg Jurčičevih beležnic najbolj zanesljiv dokument o psihologiji njegovega umetniškega snovanja in ustvarjanja. Rupel je storil prav, ko ga je ponatisnil v celoti. — »Zbiral ne bom, da bom le eno krnilo dobil.« O krnilu pravi Rupel, da utegne pomeniti nekaj, kar je krno, okrnjeno, torej pohabo (str. 351). V Kostelu se še sliši zbadljivka krnja, -e = stara, krevljasta ali grbasta ženska. V Dalmaciji se rabi samostalnik m. sp. krnjo, -a, kar naj po Gavazziju pomeni isto kot karneval, kurent, pustna šema. (Milovan Gavazzi, Godina dana hrvatskih narodnih običaja, 1939, I, 13.) Rekel bi, da so krnilo, krnja in krnjo zelo blizu in verjetno isto pomenijo. — Kvante = prazno govorjenje, danes tudi: nedostojno, pohujšljivo govorjenje. — Str. 243: čevlji iz gombolastike = gumilastike. — Str. 244: Bibrovka bo pač Bebrovka z Muljave, a Bebrovi so bili tudi v Podbukovju. — Str. 247: Jurčičev sosed Stentov Jože, Muljava 14, se je pisal Trontel in je živel od 19. I. 1831 do 28. IV. 1869. — Str. 248: Pežlarjev France iz Višnje gore, original in zbiralec ljudskih pesmi, se je pisal Skrbinc (12. I. 1808 do 26. VI. 1882). Kmečko delo mu ni dišalo, rad pa je hodil po semnjih in božjih potih. Posestvo mu je bilo prodano in ga je kupil Groznik iz Višnje gore. Hči sedanjega gospodarja je povedala, da je pokurila vse njegove zvezke, ker pisave ni znala brati (najbrž je bilo pisano v slabi bohoričici). — Teka, -e = zvezek (iz gr.-nem.) rabi tudi Trdina ZD II, 23, v Kostelu in na Dolenjskem pa se še danes sliši. — Str. 249—257: o Prestrani in o Krški jami si je zapisal Jurčič 11. in 17. avgusta, ko niti Prestrane niti Krške jame še ni videl. Nad vasjo Gradiček sta dve zelo strmi globeli Mala in Velika Prestrana, med njimi pa še štiri manjše kotline; na dnu doline, dober streljaj severozahodno od Gradička, pa je podzemeljska jama, iz katere izvira reka Krka. Domačini imenujejo to jamo Krška jama in v ti jami so se skrivali okoličani pred Turki, ne pa v Prestrani. Preden se je Jurčič lotil pisanja »Jurija Kozjaka«, si je Krško jamo ogledal, ker jo pravilno opisuje (13. pogl.). Ko so okoli leta 1930 razširili vhod v Krško jamo in obližje obdali s škarpno, so v jami našli živalske kosti in rogovje ter svečnik. Verjetno so bili to ostanke iz turških časov. — Ker Jurčič ni poznal lege imenovanih jam, se moti, ko pravi, da je »iz te votline prejšnja leta lintvern hojeval in polja razteptaval o vsakem oblačju ter da so Krčanje potem s procesijo vsako leto nekaj časa hodili od cerkve do te votline v Prestrani in od tedaj ni tistega hudirja več«. Po pravljici lintvern ni prihajal iz Krške jame, marveč iz Male Prestrane. Ta pripoved je še danes živa in mi jo je povedal možanec, s katerim sem si obe Prestrani ogledal. »Red božje službe« na Krki (Matricula seu Directorium divinarum peractionum), ki se hrani v stiškem samostanu in je nastal okrog leta 1770, določa za praznik vnebohoda po šesti maši procesijo in blagoslov jam. Kaže pa, da so nekateri duhovniki ob teh procesijah nosili Najsvetejše in z njim delili blagoslov. Zato Pastoralna instrukcija opata Tauferrerja 16. IX. 1770 (krški župni arhiv) naroča krškemu župniku p. E. Webru, naj se v prihodnje polja in vinogradi blagoslovljajo samo z blagoslovljeno vodo ter s podobno Križanega ali z iztegnjeno roko; isto velja tudi za blagoslov jam (huiusmodi cavernas, ex quibus noxiae exhalationes et vapores erumpunt). Krška oznanilna knjiga iz leta 1827 (starejših oznanilnih knjig ni) te procesije z blagoslovom jame v Prestrani ne omenja — torej je ni bilo več, spomin nanjo pa je ostal do danes. (Prim. še Valvasor, Wetterhöhlen in Crain II, 245; IV, 540.) Prestrana je na severozahodu od Krke (proti Lučam se razprostira še Fedranova Prestrana) in res je, da prav od te strani prihajajo poleti nad krško dolino najhujše nevihte in viharji s točo! O zmajih v gorskih votlinah je nabral več ljudskih pripovedi Trdina. Tako je leta 1870 slišal, da pri gradu Preseka lintvern puha iz neke votline (ZD VII, 415); 1873—1874 piše, da imajo

Podgorci zmaje za tako resnične živali kakor n. pr. krave, le da ti še ne morejo planiti na dan, ker so ukleti in privezani v gorskih votlinah (ZD XI, 32, 114); leta 1878 pa si je v ločenski krčmi pri Novem mestu zapisal misli pivcev o »pananju« luknje s točnimi oblaki (ZD VI, 362). — Odlomek o jami na Globokem, v katero je »pal tudi nekov Civek«, je zgled, kako se zgodba spreminja in veča, ko se prenaša iz kraja v kraj. Štentov Jože z Muljave je pravil Jurčiču, da je Civek pal v jamo na Globokem; v resnici pa se je nezgoda pripetila dve uri od Globokega, v vasi Plešivica v župniji Šmihel pri Žužemberku. Jože Pečjak, Plešivica 2, p. d. Civek (1785—1850), se je na sv. Jederte dan (17. III.) vračal s semnja v Žužemberku in ponoči padel v jamo »Breznico«, iz katere so ga rešili šele čez dva dni. Lakoto si je tešil s surovim mesom, ki ga je bil kupil v Žužemberku. Zgodba je še mnogim znana. — Str. 250: Trlep, ki je imel »dolile za Dobom krčmo na samoti«, ne bo v zvezi s Trlepom pod Ivančjo gorico, marveč bolj verjetno s Trlepom v Zagorici št. 15. žup. Sentvid pri Stični. Tam je hiša na samem in p. d. se pravi pri Trlepu, a v Jurčičevem času so se pisali Polončič. Priimek Trlep je tudi v Podborštu št. 12. ž. Sentvid. — Bolek: na Muljavi 21 je bil gospodar Bolka, priimek Kalar, Bolek so se pisali pri Golobcu, Muljava 8, po domače pa se je reklo pri Bolku (Valentin!) v Krški vasi 21. — Str. 252: Spopad med leblajtarji in Korinji, pri katerem je bil ubit »en Korinjec, Godec po imenu«, se je dogodil 17. VI. 1847. To potrjuje krška mrliška knjiga, kjer beremo, da je Jakob Cimerman, posestnik na Velikem Korinju 5, po domače Godec (r. 1819), umrl, kot vzrok smrti pa je navedeno: »Schusswunden und wurde gericht. beschaut.« Korinji vedo o tem dogodku še povedati, da so leblajtarji v Jožkovi kleti (Vel. Korinj 9) zaplenili sveženj tihotapskega tobaka in se z njim umikali proti Dobropoljam. Pri spopadu je bil J. Cimerman ubit, Uršula Meglan (1796—1870), ki je Korinjce ščuvala, pa je bila pol leta zaprta na ljubljanskem gradu. To snov je porabil J. Podgrajski (Ivan Fajdiga) za svojo povest (Zadnji tihotapec, SV zv. 45, 3—26, 1891). Kakor Jurčič tudi Podgrajski zmotno trdi, da je vrh korinjskega hriba stal »ponosen grad«; napačne so tudi oblike: v Korinji, iz Korinja, Korinjčani, ker je pravilno le: na Korinji, s Korinja, Korinji. Kapelica sv. Jurija še stoji. — Str. 253: Matevž s Kala. V šentviški župniji so vasi Rdeči kal Mali kal, Veliki kal, Farški kal in Lučarjev kal. Jurčičev Matevž je bil pač z Lučarjevega kala št. 11, kjer se je reklo po domače pri Matevžu. — Str. 255: Stara 90-letna Koščičarica in stari Stamcar. Koščičarica = Uršula Habijan, vdova Župančič, r. 1773, Muljava 14. Stamcar = Kastelic Jože (1786—1862). — Ukradene kumare baje ne rasto rade. To vražo sem slišal v Kostelu, kjer se trdi, da nobena rastlina ne uspeva tistemu, kateremu je bila »prekradena«. — Str. 256: rajnik Helic (rajinik Helček Matijče, ZD I, 71). Ob desnem bregu Krke je vas Podbukovje, kjer so na št. 6 že štirje gospodarji s tem imenom in priimkom. Poročilo Angele Hočevarjeve dr. Prijatelju iz leta 1918, da so se stari ljudje Helca le še toliko spominjali, da je živino zdravil in hodil po vseh krajih, a od kod je bil, nihče ni vedel, naj dopolnim, da ima Jurčič v mislih prvega Matija Helca (1788—1855). Pri Helcu v Podbukovju sem izvedel, da je še ohranjen spomin nanj in da se je sedanji gospodar (r. 1905) kot deček igral z lončki in stekleničkami, v katerih je njegov praded pripravljaj in hranil zdravila. Imel je tudi majhno tehtnico za tehtanje rož, vse pa so otroci že uničili in razgubili. — Naj tukaj, ko vidimo, kako se je v 170 letih priimek Helcel (Hölzel) spremenil v Helc, spregovorim še nekaj o imenih in priimkih v Jurčičevih spisih. Prijatelj ugotavlja, da je Jurčič še celo krajevna in osebna imena le malo spreminjal, povečini pa jih je vzel iz svoje in iz sosednjih vasi, n. pr. Zmezac, Škopnik, Stren itd. (ZS I, str. XIV, 496). Tudi glede imen se je Jurčič ravnal po Levstikovem nasvetu, ko mu je v oceni Desetega brata pisal: »Jemlji svojim kmetom imena, kakoršna so ti znana izmeju naroda!« Tako je v Jurčičevih delih obilo imen in priimkov iz krške doline, ki se le malo razlikujejo od uradne oblike: Tekmec, Obrščak, Mahneletov Martinek (pri Mahnetu na Vrheh, I, 251), Tihov Matija = Tihole — Tihlec — Tihle (I, 250), Kadunjčar = Kadunc, Godčev (Gočev) = Godec, Perc = Pirc, Špilkin Jožek = Špelin, pri Špelinu, Gričar Štibrník, Koželjnikov France = Koželj, Makotovec = Markotovec. — Godčev Tonček z Oselce (1843—1904) je bil Jurčičev vrstnik in se je priženil v Krško vas 29, kjer je sedaj priimek Zaviršek, p. d. Žašček. — Florijanov Martin, Veliki Vrhi 8, se je pisal Mencin in je bil res pri 40, ker se je rodil 3. XI. 1821.

Mislim, da ne bo odveč, če na koncu dodam še nekaj vrstic o Angeli Hočevarjevi, ki je že pred 40 leti zbrala precej gradiva o Jurčiču in njegovih spisih ter ga izročila prof. dr. Prijatelju; omenja jo tudi dr. Rupel.

A. Hočvarjeva je Jurčičeva pranečakinja, rojena 7. VII. 1899 na Muljavi 13. Končala je meščansko šolo v Smihelu pri Novem mestu, nato pa so jo poslali v trgovsko šolo v Ljubljano. Tam je zbolela in se večkrat zdravila v bolnišnici. Morali so ji amputirati nogo in za kostno jetiko je 1. IV. 1919 umrla. Kaže, da je bila zelo nadarjena; zelo rada je brala in tudi sama začela pisati. Stari Čebular na Muljavi mi je rekel: »O, Angela bi bila velika pisateljica, če bi živela!« Pisala je daljšo povest o »Potrofnu«. (Potrofen, ki se je sam tako imenoval, je bil menda nezakonski sin nekega boštanjanskega grofa. Bil je čudaški in zanemarjen brezdomec, ki se je kakor Jurčičev Deseti brat potikal od kraja do kraja, včasih prijel tudi za kakšno delo, v pijanosti pa je bil surov in nasilen.) Dr. Prijatelj, ki je zahajal na Muljavo zaradi študija Jurčičevih del, se je seznanil s Hočvarjevo, ki je kljub boleznim do konca ohranila življenjski optimizem in nadaljevala svoje delo.

Pripis. — Buzarona (būzarona, ZD I, 55). Pastoralna instrukcija stiškega opata (1770) pod št. 23 omenja tudi italijanske kletve, kot je »prenesramna buzarona« (istud turpissimum Buzarona), in naroča krškemu župniku, naj ostro ravna s tistimi, ki to kletev izgovarjajo. V Jurčičevem času, kakor kaže, tega niso imeli za kletve. Pleteršnik I, 73 razlaga kot saprament. Trdina piše: buza kljuna (VII, 193), buzarona (ZD VIII, 337) in buzarona, buzarada, buzakljuna, buzacajna (ZD X, 173) ter konča: Nazadnje so uganili, da se »buzakljuna« in »buzacajna« sme govoriti brez greha, »buzarada« je pa že huje, »buzarona« pa spada nemara celo med smrtno grehe. »Bosaruna« pomeni v madžarščini čarodejko. Na Turjaku pod Pohorjem je doma Bosaruna, čarovnica, ki dela točo. (J. Kelemina, Bajke in pripovedke 1930, 15, 22, 247, 394.) — Berač Urh iz Kostela (ZD I, 234) je bil na Dolenjskem znana prikazen in ga je Jurčič upodobil po resnici in s pravim imenom. Cez pleča mu je viselo čudno godalo: na neko živalsko kost napete strune. Na to je brenkal in pel, pa ni imelo nobene »štíme«, kakor je povedal stari Kocman. Ljudje so ga radi imeli in so ga imenovali »Urh iz Kostela« (Al. Zupanc). — Spilkin Jožek (ZD I, 270) je bil risan po resničnem vzoru (Jezik in slovstvo IV, 214), in sicer gre za nezakonskega sina Elizabete (Špele) Zajc iz Podbukovja (1773—1850). Njen sin Jožek je bil rojen 18. III. 1808. — ZD VIII, 254: Klemenov Matija, slovenski bogotaj, je bil Matija Jaklič z Muljave 22, kjer je umrl 11. V. 1848, star 72 let, samski. V mrliški knjigi piše, da se je pred smrtjo dal prevideti. (Viri poleg drugega zlasti matične knjige župnij Krka, Šentvid pri Stični in Višnja gora.)

Jože Gregorič

POTREBEN JEZIKOVNI PRIROČNIK

Mahnič¹ bi rad opozoril »bralca na čudoviti svet govornih besede, sprožil razmišljanje in razpravljanje o lepotnosti njenega zvena, nudil... vsem, ki hočejo lepo govoriti, vrsto podatkov in opozoril« (7 sl.). Lotil se je prav gotovo potrebne in hvaležne naloge, saj je ta stran pri nas Slovincih res zelo zanemarjena. Če pomislim, kako malo je gojila šola (od ljudske pa do najvišje!) to stran jezika in kako je v časti pri velikih kulturnih jezikih (francoščini, angleščini, nemščini, italijanščini itd.), me je res kar sram. Kako brez priprave za lepo branje je moral učitelj samo nase navezan vaditi sebe in dajati drugim, če se je te dolžnosti sploh zavedal. Zato smo knjižice zares lahko veseli in avtorju hvaležni zanjo. Morda bi v novi izdaji tudi to stran prav šolske kulture lepega branja in govornih besede posebej imel pred očmi in jo nadrobneje praktično obdelal, saj je to osnova za vse igralsko nastopanje in recitiranje. Kakšne jezikovne in smiselne norosti počne včasih šola še dandanes z vajami v deklamiranju, da ubije otroku čut za naravno govorico in smiselno poudarjanje.

Marsikoga bo naslov prevaril. Saj knjižica ne govori o »slovenščini«, marveč o »govorjenju«; obravnavanje glasov — čeprav v slovenskem jeziku — še ni jezik, slovenščina. To avtor dokazuje sam, saj sega celo po tujejezičnih primerih za ponazarjanje (n. pr. str. 85 sl.). Tudi »živa« v naslovu ni dobro uporabljen, saj je to nasprotje k mrtva, umetna, papirnata, pusta ipd.; taka je pa slovenščina lahko v pismu ali govoru. Izraz »živa« ni isto kar »govorjena«. Mislim, da bi bilo bolje, ko bi bil dal naslov »Svet govornih besede«, kakor v predgovoru čisto dobro označuje predmet svoje obravnave; tudi takemu naslovu bi ostalo nekaj zanosa, ki je v sedanjem naslovu segel nekoliko previsoko.

¹ Mirko Mahnič, Ziva slovenščina. Knjižnica Mestnega gledališča v Ljubljani. Urednik Dušan Moravec. Ljubljana 1939, str. 115.

S tem sem izrekel tisto besedo, ki me je ves čas pri branju motila: zanos. Kakor že v naslovu, tako se potem v obravnavi mešata dva svetova: stvarnih podatkov in zanosne besede. Včasih imam občutek, da so avtorju stvarni podatki fonetike presuhi in prevsakdanji, pa bi jih rad poživil z močno besedo, pesniško primerom, globoko mislijo in posmehom. Saj je res z ene strani iskanje kar se dá ostro opredeljenega glasu in z druge vseh oklepov in mejá se otepajoče življenje nekam preostró postavljeno v nasprotje in stvarni razlagi ni v prid. Čudim se avtorju, zakaj se je oklenil ravno eksperimentalno-fonetične poti in opredeljuje glasove s številkami in merami, s podobami in besedami tako ostró, da se vprašuješ, kako more ob tako ostrih opredelitvah glas in beseda še živeti. Zdi se mi, da bi mu za razkazovanje življenja v besedi in glasu mnogo bolj služila fonološka metoda. Saj sam pravi, da je »vsak glas organizem zase« (30), tako da je »razmišljanje o idealnem, stalnem, nespremenljivem glasu dovolj brezupno« (31). Tega spoznanja ni rodila toliko fonetika kolikor fonologija; medtem ko prva — zlasti opisno matematična (Jespersen) — podaja take toge glasovne opredelitve, kakor da jih dobiva po anatomski poti, se fonologija ukvarja zmeraj z živimi glasovi v različnih zvezah in premenah kot nosilci pomenov; fonetiki je glas fiziološko-akustični pojav, ki ga lahko merimo in razstavljamo v sestavine, fonologiji pa psihološka enota v neštetih premenah.

Dobra polovica knjižice obravnava slovenske glasove (63 strani). V tem delu se močno, morda premočno naslanja na Bezlajev Oris in podaja značilnosti naših glasovnih prvin z njegovimi podobami in številkami. V taki knjižici bi rajši videl drugačen način obdelave. Pa tudi pri taki obdelavi bo moral v novi izdaji prečistiti besedilo, ker je ostalo v njem precej nedoslednosti in nejasnosti. Naj avtorja opozorim na nekatere izmed njih.

V novi izdaji bi želel zlasti, da izravna terminologijo pri nekaterih izrazih. Če hočemo pri takem pisanju jasnosti, moramo dosledno uporabljati termine v določenem pomenu. Kakor je pri nas fonetična veda še malo razvita, si je vendar že izdelala nekaj osnovnih pojmov, ki jih ne smemo več mešati in prezirati. Zato ne razumem, zakaj mešanje pojmov *glas* — *zven* — *zvočnost*. V fonetiki in fonologiji nam danes pomeni »glas« predvsem jezikovno prvino samoglasnika ali soglasnika, kar fonologija imenuje s tujko *fonem*, nem. *Laut*, franc. *son*, angl. *sound*. Mahnič pa izraz večkrat uporablja v pomenu *zven* (n. pr. str. 19, 59, »glas iz grla« 41, 44, 52 itd.); saj so ga v tem pomenu res uporabljali naši prvi fonetiki in ga imamo še v izrazu »samo-glasnik«, ki so ga včasih imenovali sploh kar glasnik, pač po *vokal* iz *vox*, in nem. *Selbstlaut*, ker je res čisti *zven* — *samo glas*; toda od 1920 naprej je *zven* tako popolnoma prodril z novo univerzo, da se mi zdi nepotrebno, da ga po 40 letih izrivamo iz naše fonetične terminologije. Zato nam *zven* danes pomeni akustični učinek, ki ga povzroča tresenje glasilk v grlu in ga krepi odzvoek v različnih votlinah; saj Mahnič sprejema sicer tudi *zveneče* in *nezveneče* soglasnike, pravilno pravi o samoglasnikih, da so čisti zveni. Včasih se mi vsiljuje občutek, da si le ni prav na jasnem o vlogi glasilk in zvena. To domnevo mi zbuja posebno odstavek 6 (str. 21), ko govori o dvojni nalogi glasilk: 1. »so vir glasu« in 2. se »aktivno udeležujejo tvorjenja posameznih glasov«, in sicer pri a) *zvenečih* soglasnikih »katerih karakteristični šum spremlja še temno zvenenje glasu iz grla«, b) samoglasnikih in c) »soglasniku H« — kar mi je čisto nerazumljivo. Vse to je vsaj nejasno, kolikor ne napačno. Vloga glasilk je ena sama: oskrbujejo nam *zven* (jasno je, da v različnih višinah) in že s tem samim sodelujejo pri tvorenju glasov. Kako pride nesrečni *h* v družbo *zvenečih* glasov, pa ne razumem; morda je tu mislil na priporiški *g*, ki je tako zelo razširjen tudi v olikanem govoru? Vsekakor v tej obliki nevzdržna trditve. — In kaj je slednjič *zvočnost*, ki jo pogosto tudi drugi zamenjavajo z *zvenečnostjo*? Beseda *zvok* nam je najširši pojem za kakršen koli akustični pojav: pok, šum, *zven*, donenje, grmenje itd. V fonetiki slovenimo tuji izraz *sonoren* z *zvočen*; tako imamo vrsto glasov *sonornikov* — *zvočnikov*. Zakaj jih imenujemo tako? Zato ker so v primeri z drugimi soglasniki (kamor jih slovnice in fonetike po navadi štejejo), *nezvenečimi* in *zvenečimi*, zmožni odzvoeka v ustih, se pravi tistega odzvoeka, ki je značilen za samoglasnike; prav zaradi tega lahko prevzemajo samoglasno vlogo in svoj samoglasni element razvijejo do pravega samoglasnika v govoru in celo pismu. Jasno je, da so samoglasniki še bolj *zvočni* kakor *zvočniki*; ti so *zvočni* samo v primeri s soglasniki.

S tem v zvezi naj spregovorim še o nekaterih tujih terminih. Izraz *fonetika* je dobil v teku desetletij zelo širok pomenski obseg: zaznamuje nam vedo, ki se

ukvarja z glasovi (z najrazličnejših vidikov: opisna, fiziološka, fizikalna, eksperimentalna, psihološka, zgodovinsko razvojna itd.); pomeni pa tudi način govorjenja; zato je tudi pridevnik *fonetičen* tako malo opredeljen in širok, da pomeni to, kar zadeva vedo in govor sam: *fonetični laboratorij*, *fonetična sprememba glasu*, *fonetični ustroj jezika*, celo: *fonetična posebnost* za posebnost v izgovarjavi; v tem zadnjem pomenu rabimo rajši *fónična* posebnost, ker se nanaša samo na govor (*phónos*). V novejšem času se je proti tako široki rabi izraza *fonetičen* opredelila posebno fonologija in ustvarila término *foném*, s katerim zaznamuje posamezne glasove jezika; pridevnik k temu je *fonémski* ali *fonemátičen* (kakor *sistem* — *sistemski* — *sistematičen* ipd.), n. pr.: *fonemske premene*, *fonemska skupina* ipd. Kaj razume Mahnič pod *fonémski*, ni razvidno iz zveze, n. pr. na str. 59: »Temeljna fonemska prvina, ki pa nima napetosti, smeri in hotenja, nima razodevalne moči, je artikulirani zven ali šum, ki mu pravimo glas«. »Večja fonemska enota ni zlog niti beseda, ... ampak smiselna serija glasov.« Zdi se, da mu pomeni *fonemski* tukaj govorni, torej *fónični*; jasno in prav bi rekel: govorna enota je smiselna vrsta glasov ali fonemov; prvi stavek pa je ves v zraku: fonologiji so fonemi nosilci pomenov in so zato za smisel govorne celote bistveno pomembni, zato so »razodevalni« in imajo napetost, smer in hotenje s celoto vred.

Na novo je vpeljal avtor v naše fonetično izrazoslovje (41 in 59) tri nove izraze iz angleščine: *intense*, *tense*, *detense*. Omenja pravzaprav te tri faze le pri zapornikih (41), dejansko pa jih imamo pri vseh glasovih, tudi pri samoglasnikih, le da tam po navadi govorimo o nastavku. Pri zapornikih po navadi govorimo o imploziji, okluziji in eksploziji za te tri faze. Razumem, da mu je *tense* bolj všeč zaradi enotne osnove z *in-* za začetek in *de-* za konec; kljub temu pa je beseda nerodna, saj je nesklonljiva in ne veš, kako bi jo izgovarjal in uporabljal. Morda bi se dala brez posebnih težav najti tudi podobna domača oblika; glas po fiziološki in akustični moči raste od začetka preko viška do popuščanja, to je, se zapne, napne in odpne, glas ima torej svoj *za-pón*, *na-pón* in *od-pón*. To velja za vse glasove. — Mimogrede naj omenim, da razlaga o prilikovanju (*vrapci* — *vrapci*) nikakor ni pravilna; saj vendar tu ne gre za spremembo v tem, da je implozija ceja (*intense* — *zapon*) segla v eksplozijo beja (*detense* — *odpon*), marveč poseže nezvenečnost ceja prav na začetek (že v implozijo — *zapon*) beja in mu vzame zven. To so zelo zamotani fiziološko-psihični pojavi, ki pa nastopajo samo med praviimi zvonečimi in nezvenečimi soglasniki, ne pa med soglasniki in zvočniki (*l*, *lj*, *r*, *m*, *n*, *nj*, *v*, *j*) in ne med soglasniki in samoglasniki. Kako daleč sega tako prilikovanje po zvenu, odloča fonemska strnjnost v pomensko enoto; vsekakor se osebek in povedek ne strneta v fonemsko enoto, čeprav sta smiselno tesno povezana, marveč ohranita vsak svojo enakovredno moč; zato primer *dež prši* z izgovorom *daš parši* ne sodi v prilikovanje, marveč se *daš* izgovarja z nezvenečim (vsaj v zadnji polovici) soglasnikom *na koncu* besede, ne zaradi naslednjega *p* v *prši*.

Pri obravnavi glasov se je Mahnič v razdelitvi in opredelitvi trdo držal starih vzorcev; to ima dobro in slabo stran. Tu je še cela vrsta vprašanj, ki bi jih morali rešiti, da pridemo do zadovoljive opredelitve in razvrstitve glasov. Zato je vsak resen poskus hvale vreden. Ze slovnica 1956 je nakazala izločitev zvočnikov iz razreda soglasnikov; podkrepil jo je Toporišič v JiS III 70; tudi vprašanje, kateri glasovi sodijo med zvočnike, ni še vsem jasno. Vsekakor je napačno, da opredeljujemo zvočnike samo po njihovi medvokalni izgovarjavi, koder se uveljavi samo soglasniški element. Ze prej sem omenil eno izmed posebnosti zvočnikov proti soglasnikom, da se po zvenu ne prilikujejo z njimi. Pa imajo še druge samoglasne značilnosti in premene, po katerih je to čisto samosvoj razred glasov (fonemov). O vsem tem bi bilo treba spregovoriti v samostojni obravnavi. Mahnič n. pr. sam ugotavlja (53) čudno velik prepad v absolutni višini soglasnikov *f*, *č*, *š*, *ž*, 3000 do 4000 Hz, za *r*, *l*, *n*, *m*, pa le 400 do 200 Hz. Ze to je jaseh dokaz za kategorijo zase.

Če ločimo zvočnike od soglasnikov, se same po sebi rešijo nekatere težave. Nemogoče je n. pr. šteti v isto vrsto z ustnimi zaporniki nosnika *m* in *n*, pa naj bo še tako ustna »artikulacija ustničnih zapornikov (*P*, *B*, *M*) približno enaka« (42), ko je pa akustični vtis tako popolnoma drugačen. Seveda je tudi vprašanje, koliko je upravičeno, da govorimo o velarnem *n* kot samostojnem fonemu (glasu), ko pa nima nikoli razločevalnega pomena in je samo nezavesten asimilacijski produkt pred *k* in *g*. Z isto pravico bi lahko govorili tudi o pripripiškem *n* pred pripripniki, ki je prav tako le sad asimilacije brez razločevalne pomenske moči. Prav tako bi potem lahko govorili tudi o nosnih samoglasnikih pred nosniki in za njimi. Isto

velja tudi o zvenečih *c* in *č*. Zlasti pa bi se bil avtor s tem ognil težavam pri obravnavi glasu *v* in njegovih premen. Dokler stavi *v* med soglasnike v par z nezvenečim *f*, si kajpak ne more na jasno, kaj je potem s soglasniškim *u* (*u*), ki mu daje za par dvoustnični *w*. Kako je z dvoustničnim *w*, sta pojasnila že R. Kolarič (JiS I, 45 sl.) in R. Nahtigal (rt. 237 sl.). V skupnem sklopu zvočnikov se jasno pokaže, da so *v-u-u* premene istega fonema v različnih legah; do takega sklepa je težko priti, če je *v* par nezvenečemu *f* kot pravi soglasnik; potem je tudi nerazumljivo, zakaj se pred njim nezveneči soglasniki po zvenu ne asimilirajo, marveč ostajajo pomensko razločevalno zveneči ali nezveneči: *tvoj* — *dvoj* ipd.; prav tako ostane nepojasnjeno, zakaj *f* ni nezveneča premena zvencega *v* na koncu ali pred nezvenečimi soglasniki, ker za osrednje govore in knjižni jezik velja izgovor: *práu*, *žiu*, *ôuca*, *káuca*, ne pa *práf*, *žíf*, *ofea*, *kafka*, kakor na vzhodu za pisano prav, *živ*, *ovca*, *kavka*. Vse to je tudi dosti razumljivo iz zgodovine slov. jezika, saj je *f* že prvotni slovenščini tuj glas in ga je kasneje zamenjavala z domačim *h* v imenih, kakor *Hlip* iz *Filip*, *Hobján* iz *Fabiján*, *Ráhu* iz *Ráf(a)el* ipd. Toda to le mimogredé, ker sodi v drugo obravnavo. Vsekakor pa je treba nejasnosti, ki so se vtihotapile v učbenike z zamešavanjem *w* in *u*, odpraviti.

Čudim se, zakaj je brez besede prešel vprašanje različnih *r*, ki jih imamo tudi na slovenskem ozemlju več vrst, med drugim tudi velarnega. Vprašanje z jezikovnega stališča ni tako pomembno kakor z estetsko akustičnega. Saj je n. pr. zanimivo, da ga *Comédie française* do konca prve svetovne vojske ni pustila na oder; potem je bilo le premalo odličnih igralcev z zobniškim in preveč odličnih z mehko-nebnim, da bi se mu še mogla ustavljati. Tudi v nemškem odskrem izgovoru je našel milost šele 1933 z uradnim priznanjem za *Hochsprache* (Siebs).

V novi izdaji mora avtor vsekakor odpraviti moteče napake, da ponekod vse soglasnike brez ločitve zvenceh in nezvenceh imenuje čiste šume (n. pr. 30), da karakteristični šum zveni (28), kar je nekaka *contradictio in adiecto*, pač pa se šum in zven lahko oglašata hkrati; pri obravnavi posameznih glasov jih prav označuje in loči. V vrsto takega nedogranega izražanja sodi tudi stavek: »Vzbujeni šumi imajo določeno absolutno višino in brnijo bodisi sami zase ali pa so obarvani z glasom iz grla« (44); slovničarsko suhoparno, pa zato stvarno pravilneje bi se to reklo: Nastali šumi imajo določeno absolutno višino in so čisti ali pa jih spremlja zven. Tudi ni prav — s fonetičnega stališča — če misli, da se n. pr. pri *b d g* zven začne šele z eksplozijo; to velja za nemške ali sploh germanske zapornike, ne pa za slovanske in romanske; pri naših *b d g* zvenijo glasilke ves čas od implozije (zapona) preko vse okluzije (napona ali zapore) pa do konca eksplozije (odpona), le da je ta zven udušen z ustno zaporo in zato slabo slišen, vendar je toliko močan, da ublaži moč eksplozije in skrajša okluzijo. Toda vse to so že drobnosti. Kakor je sicer pesniško povedano in ostro razločeno, vendarle stvarno ni natančno, če pravi: »... zdaj vemo, da so soglasniki brez posluha in glasu, samoglasniki pa imenitni pevci, da so torej prvi zgolj šumi, drugi pa toni oz. zveni« (30). Kaj naj rečejo k temu prikrajšani zveneči soglasniki?

Naj bo dovolj! Za drugo izdajo naj avtor fonetični del prečisti s kakim fonetikom, da ne bo nepotrebnih motenj. Bilo bi namreč škoda za knjigo, ki zna vneti veselje in voljo za resno prizadevanje v negovanju govorne besede. Premalo poznam druge osnove lepe besede, melodiko, ritem, barvo itd., da bi mogel strokovno posegati vanjo. Vsekakor pa bo treba tudi tukaj iskati nekaj podobnih trdnih tal, kakor jih dajeta fonetika in fonologija pri oblikovanju glasov. Žal jih zdaj v knjigi še ni, le slutiš jih iz nakazanih navodil in ocen. Hudo je, ko ves čas čutiš, kako se avtor sam in z avtoriteto velikih svetovnih mojstrov posmehuje ubogim obrtnikom, ki po slovnicih in pravorečjih vrtajo in privijajo vijake, hkrati pa le terja: »Gledališko govorjenje je treba fiksirati. Ni mogoče govoriti na vsaki predstavi drugače« (105). — »Vendar odski jezik še zdaleč ni samo stvar suhe gramatike, filologije in pravorečja — predvsem in najprej je stvar življenja, estetike, logike in srca« (108).

H koncu samo še opombo k vokalnemu kvocientu (108 sl.). Navaja ga za italijanščino 48 % samoglasnikov (1,04), za francoščino 43,5 % (ali 1,30), za nemščino 38 % (ali 1,76). Kaj pa mi? Hrvati po Maretiću 46,47 % (ali 1,15), torej zelo blizu italijanščine. Slovenci pa po še neobjavljenem in neuradnem računu 41,86 % (ali 1,38) kakor Francozi. Kaj pa bi bilo v pogovornem jeziku? Zdrknili bi pod 40 % prav v bližino nemščine, ker bi odpadlo toliko nepoudarjenih samoglasnikov. Tudi to si je dobro zapomniti.

Jakob Solar

NADALJE O TUJIH LASTNIH IMENIH

Pisanje tujih imen v slovenščini je res trd oreh vsem, ki pišejo o tujih rečeh ali prevajajo. Zato je zapissek Herberta Grūna v 2. številki letošnjega JiS zelo koristen, in želeli bi bilo, da bi se oglasilo ob njem čimveč ljudi z lastnimi izkušnjami in težavami. Svoje tu nanizane pripombe štejem zato za — upajmo — začetek pretresanja. Vsebinsko bom sledil zaporedju problemov, kakor jih obravnava Grūnov zapissek.

1. Glede ženskih imen na soglasnik so me tudi Grūnova izvajanja le potrdila v dosedanjem prepričanju, da je v veliki večini primerov najbolje, če ostanejo *nesklonljiva*. Ker v slovenščini takih imen nimamo (razen v narečju), nam zveni tudi tuje, da bi jih sklanjali. Vendar bi tu ločil taka, ki so nam povsem tuja, kot recimo Maud, Ingrid, May, od tistih, ki so nam le nekoliko bolj domača, ker smo jih bodisi že veliko in velikokrat brali — morda ravno Ruth, ki jo navaja Grūn — ali pa smo bili v stiku s pripadnicami tujih narodov (Nemke, morda tudi že Angležinje), ki so imele taka imena. Kakor hitro je bilo treba o takih ženskah govoriti, so se imena nekako udomačila, in tedaj težko ostajajo nesklonljiva. Zato je sklanjanje pri takih imenih precej neprisiljeno, medtem ko zveni pri povsem tujih grdo in ga je zato boljše opuščati.

Tudi imena kakor »May« bi pustil jaz pri miru v vseh sklonih — razen morda v prav redkih primerih, kjer bi bilo zaradi razumevanja nujno sklanjati — kljub Grūnovemu pomisleku, da bo zvenelo ime v stavku »Vseh prijateljic se je sestra spominjala, samo May ne« kot »velika septima«. Le zakaj? Stavek je razumljiv, ker vemo, da je sestra tista, ki se spominja, »May« torej lahko ostane nesklanjano in tudi ne zveni grdo.

Ko smo že pri ženskih imenih, bi rad še sam naslovil neko prošnjo na pravopisnike. Kaj bi ne bilo mogoče dovoliti, da namesto estetsko nelepih oblik z dvema -i-, ki nastajajo, ko sklanjamo imena kot Maria, Pia, Teresia ipd., lahko pišemo z vrtnjenim -j-: Marijin, Pijin, Teresijin ali Mariji, Piji, Teresiji?

2. Z ženskimi in moškimi imeni na -ah je gotovo križ, vendar ne verjamem, da bi kazalo sprejeti Grūnov predlog »Dinah, Dine, Dini, Dinin« in »Noah, Noa, Noi, Noov«. S tem se le preveč oddaljujemo od izvirne oblike, take samovolje ne uganjamo zlepa drugje nad tujimi imeni, pa bi tudi tu ne bilo dobro. Ravno Grūn je izrazil bojazen, da ubogi bralec ne bo vedel, kakšno je tuje ime v imenovalniku, če bomo sklanjali »Mayi, Mayo«. Kako pa naj ugame imenovalniško obliko, če bo bral »Dinin« ali celo »Noov«? Pri moškem imenu so Grūnove oblike vrh tega tudi v estetskem pogledu dvomljive. Jaz za svojo osebo bi že dosti rajši sklanjal »normalno« »Noaha, Noahu...« in »Noahov«, tudi če moramo ob tem »terjati, da eno pišemo, a drugo govorimo« — saj to terja SP za dolgo vrsto tujih imen. »Dinah« bi pustil rajši v vseh sklonih enako, čeprav priznam, da vsaj »Dinahin« zveni zelo grdo. Na srečo s takimi imeni le nimamo prepogosto opraviti.

3. Pri 32. pravilu SP je Grūn, tako se mi zdi, odkril neko slabost, vendar je njegov predlog za izboljšavo segel predaleč. Pravopisniki se verjetno ne bodo dali cmečiti, da bi dovolili kakke izjeme od pravila, da *pišemo* romanska, germanska... imena v sklonih tako, kakor zahteva tuja *pisna* podoba, *izgovarjamo* pa tako, kakor zahteva *fonetična* zveza. Pravilo je morda najbolj nenavadno med vsemi, kar jih velja za pisavo tujih imen v SP, in res je vsaj čudno pisati Dumasov, izgovarjati pa dūmajev. Vendar je to najbrž še najboljša rešitev iz težav, zakaj če bi poskusili postaviti kakšno drugačno pravilo, se gotovo zapletemo v sto novih težav. Izjem tu ne kaže dosti delati ali pa sploh ne. Prav zato se mi zdi napak, da dela táko izjemo SP sam, ko v zadnjem odstavku pravila 32 pravi, da se pri tujih imenih -o- v obrazilih za mehkiimi soglasniki (razen za -j) ne spreminja v -e-. To je po nepotrebnem v nasprotju z navedenim načelom, da pišemo tako, kakor terja tuja pisna podoba, izgovarjamo pa po fonetični zvezi. Grūn bi hotel pisati »Lesagev, Coleridgev« in izgovarjati »lesažev, kolridžev«, vendar mislim, da bi pisava mirno lahko ostala »Lesageov, Coleridgeov«, medtem ko ne vidim nobenega razloga za izgovarjavo »lesažov, kolridžov«. Glede Boccaccia menda velja tisto, kar pravi tam Grūn. Morda pravopisniki niti sami niso opazili, da se v zadnjem odstavku 32. pravila postavljajo

proti svojemu splošnem načelu. Saj tudi ni dvoma, da bomo zmerom izgovarjali »barčev« (Bartschov) in »bošev« (Boschov).

4. Glede grandmère in podobnih besed je po mojem Grünova rešitev pravilna.

5. Ko naš člankar že očita Pravopisu »kar pretirano, despotsko doslednost«, bi bil moral paziti, da mu ne naredi krivice. Po pravilu 39 v SP, pravi Grün, »ne smem zapisati« izraza »v Atlantic Monthlyju«. In vendar se navedeno pravilo glasi »Imen časnikov, ustanov ipd. *navadno* ne sklanjamo, kadar jih uporabljamo v tuji obliki« (podčrtal J. G.). Očitno so torej dovoljene izjeme, celo številne izjeme, saj »navadno« še ni »skoraj zmerom«. Zato kajpada lahko lepo po slovensko zapišemo »Times je prebral, *Atlantic Monthlyja* pa ne«. Nesklanjana oblika »je objavil zgodbo v *Atlantic Monthly*« zveni mojemu ušesu celo grdo in bi je ne zapisal rad. Bolje je seveda, če dodamo še besedo »časopis« ipd. — »v časopisu *Atlantic Monthly*«, ker pa bi bilo tako stalno dodajanje okorno in zamudno, sodim, da se bodo vse bolj uveljavljale oblike, za katere se zavzema Grün.

6. Sklanjanje »sir Johna, sir Johna Falstaffa« po analogiji z »don Kihot« se bo verjetno zdelo sprejemljivo večini pišočih.

7. Za konec še besedo o angleškem Mr., Mrs. in Miss. Čeprav vemo, da so tudi dobri prevajalci te izraze velikokrat ohranjali nespremenjene v svojih prevodih, dvomim, da bi bila ta praksa dobra pri prevodih iz angleščine. Te tri besedice bi zapisal brez pomisleka tam, kjer jih pišejo tudi drugi narodi, recimo, ko imajo na Francoskem kakšno »miss« za vzgojiteljico, ali ko kak »mister« popotuje po Italiji, saj tudi Angleži v podobnih primerih pišejo »mademoiselle« ali »Herr«. V romanu, ki se godi na Angleškem s samimi angleškimi osebami (ali v Ameriki z ameriškiimi, kajpada), pa ne vidim nikake nuje, da bi morali ti izrazi ostati v slovenskem prevodu. Saj niso taka izrazita posebnost angleščine kot »sir« ali »lady«, temveč le precej ustrezajo našim »gospod, gospa in gospodična«. V angleščini je to sicer res močnejše spojeno z imenom, pa saj pri prevajanju marsikaj prenesemo takó, da zveni našemu bralcu bolj domače in sprejemljivo. Včasih bi kazalo večni »Mr.« pred imenom sploh izpuščati, ker le moti slovenskega bralca. Težave nastajajo šele tam, kjer recimo Angležinja ogovarja svojega moža z »Mr. Powling« ali podobno.

Janez Gradišnik

SESTAVE S -PIS IN -PISJE

V JiS (II, 288) nekdo vprašuje, ali je beseda *strojepisje*, ki jo uporabljajo po gospodarskih šolah, dopustna poleg *strojepis*, ki je v SP edina zapisana. Zanima ga tudi, če je med njima kak pomenski razloček. V kratkem odgovoru beremo, da SP navaja *lepomis* in *lepomisje* brez pomenske ločitve; dostavlja pa: »Res pa je, da se je le-ta ponekod izoblikoval in imajo take sestavljenke na -*pisje* širši pomen kakor na -*pis*, n. pr. *časopis* — *časopisje*, *pravopis* — *pravopisje*. A to so izjeme.« Toda takih primerov je le preveč, da bi jih mogli in smeli kar takole mimogrede vreči med izjeme. Celo zanimiva zakonitost je v ločitvi pomenov, le da smo ze precej otopeli zanj.

Res v SP stojita druga poleg druge obliki *lepomis* in *lepomisje*, toda s tem še ni rečeno, da sta pomensko enaki, saj SP pomenov — vsaj 1950 — ne razlaga. Kako pa je s stvarjo, nam pokažejo kaj hitro drugi primeri. Vsakdo ve, da je *dopis* to, kar je kdo drugemu pisal (pismo, dopisnica, celo brzojavka, potrdilo itd.), torej učinek njegovega pisanja; *dopisje* pa ne pomeni vseh dopisov skupaj, kakor nekako skupno ime, marveč pomeni v šoli predmet, pri katerem se učijo trgovskega dopisovanja, v trgovini in podjetju pa oddelek, koder dopisje sprejemajo in oddajajo — v obeh primerih torej neko *delo*.

Vsakdo ve, kaj je *spis*, saj je bral zbrane ali izbrane spise kakega pisatelja; uradnik pozna uradne spise (akte); v obeh primerih torej nekaj določenega, kar je spisano, dogotovljeno, torej učinek dela. Včasih pa smo v ljudski šoli imeli pri jezikih tudi *spisje*, se pravi vaje v spisovanju in sestavljanju nalog, kar še danes Francozi tako vneto gojijo v šoli pod imenom composition. Beseda *spisje* torej ni do besede *spis* v razmerju kakor n. pr. *drevo* : *drevje*, da bi *spisje* zaznamovalo vse spise, marveč pomeni tudi tukaj *delo*, vajo v spisovanju.

Tako pomensko razmerje danes čutimo med *časopis* = posamezen kos, določen časnik, in *časopisje* = vsi časniki skupaj. Toda ta pomen je res izjemen in razmeroma mlad. Res je pa tudi, da bi danes že težko kdo našel pravi pomen besede *časopisje*, kakor se nam bo po vrsti odkril pri vseh sestavah s -*pisje*: pisanje časopisov; ker pomeni pisanje časopisov posebno literarno zvrst, ki ima jezikovno in literarno svoje

posebnosti in velik vpliv na oboje, zato govorijo literarne zgodovine tudi o časopisju, koder prvotno pomeni pisanje časnikov, ustvarjanje te knjižne zvrsti.

Ali velja potemtakem ta pomenska ločitev za vse sestavljenske s *-pis* in *-pisje*. Dà, domala, tu izraziteje, tam mileje. Kar pogledajmo jih nekaj! Med milejše sodi n. pr. *pravopis* — *pravopisje*; prvi izraz nam danes zaznamuje konkretno knjigo z navodili in slovarjem za pravilno pisanje, način knjižnega pisanja v kaki dobi (n. pr. *tedanji pravopis* je bil drugačen); *pravopisje* pa bi pomenilo — beseda ni posebno v rabi — vse delo za urejanje knjižnega pisanja, vsa zgodovina dela za končni učinek *pravopisa*; *slovensko pravopisje* bi torej pomenilo razvoj slovenskega *pravopisa*, delo zanj in njegova uporaba. — Podobno je tudi z *lepomis* — *lepomisje*, le da tega danes ne čutimo tako živo, ker se je pomembnost stvari hudo izgubila in nimamo več ne enega ne drugega; toda včasih, ko so še vse pisali z roko, so bili *lepomis* po pisarnah in podjetjih tako upoštevani in potrebni delavci kakor danes tipkarice. Zato je včasih lahko uradnik naročil, naj mu *napravi lepomis osnutka* ali listine ali zapisnika, se pravi, naj ga prenese na čisto in lepo spisano obliko. Zato je bilo *lepomisje* = vaja v lepem pisanju, delo lepega pisanja cenjeno in po pravici učni predmet v šolah. Prav tako pa bi z *lepomisje* zaznamovali tudi vso zgodovino in razvoj lepega pisanja.

Ravno taka podoba se nam kaže pri izrazih *zemljepis* in *prirodopis*, ki sta danes skoraj izključno v rabi v zelo širokem pomenu; toda včasih sta bili v rabi tudi besedi *zemljepisje* in *prirodopisje*; te dve so potem začeli močno preganjati kot nepotrebni in napačni, tako da sta res zelo umolknila. Ko bi se kdo spomnil in bi hotel napisati n. pr. zgodovino, kako so se pri nas ubadali posamezniki in utirali pot današnji stopnji *zemljepisa* in *prirodopisa* — ki sta učinek, rezultat, sad dolgih prizadevanj in razvoja — bi v zadregi za naslov najbrž spet segel po *zemljepisju* in *prirodopisju*; saj bi za to našel še danes zelo živ primer v *zgodovino*pisju (*historiografiji*); ta izraz je ostal morda zato živ, ker sestava s *-pis* (*zgodovino*pis) ni v rabi. Podobno izraziti je tudi še pomenski razloček med *narodopis* in *narodopisje* iz isto pomensko ločitvijo: učinek in delo. Celo pri *življenjepisu* imamo isto ločitev; danes nam ta izraz zaznamuje popis življenja (lastnega ali tujega), torej izdelek, učinek; *življenjepisje* pa pomeni delo in način popisovanja, kako kdo opravlja opisovanje življenja; zato lahko pravimo: *Prešernov, Cankarjev življenjepis* (= popis njunega življenja, čeprav bi po besedi sámi lahko pomenilo tudi: življenjepis, kakor ga je o kom napisal Prešeren ali Cankar); prav tako pa lahko govorimo o *življenjepisu* posameznih ljudi ali dob ali narodov, se pravi, kako so v kaki dobi posamezni pisatelji ali narodi popisovanje življenja gojili, cenili in opravljali. Tako se nam torej povsod pokaže ista ločitev: *-pis* pomeni izdelek, učinek, sad dela — *-pisje* pa delo, razvoj ali stroko, v jedru torej neka dovršnost proti nedovršnosti. Zato velja isto tudi za *strojepis* — *strojepisje*, le da se je stroka razvila v čas, ko so bile oblike na *-pisje* malo v časti in postavljene v kot, slabo razumljene in še manj uporabljene. Zato je zelo razumljivo, da imajo gospodarske in tehnične šole predmet *strojepisje*, kakor smo včasih imeli *spisje*, *lepomisje*; če hočemo dobiti *strojepis*, moramo gojiti prej *strojepisje* = vaje in delo v pisanju na stroj.

S tem bi bilo pravzaprav naslovu zadoščeno in vpraševalcu več ko odgovorjeno, vendar se za jezikoslovca vprašanje šele začne: kaj je s pripono *-je*? Ali je to tista tako znana oblikovalka skupin imen na *-je* (*drevo* — *drevice*, *skala* — *skalovje*, *kolo* — *kolesje*, *ladja* — *ladjevje* itd.) ali je morda celo kaj v rodu s tistim *-je* pri glagolniku, ko pa povsod zaznamuje delo, dejanje v razvoju, nedovršnost ali trajanje — torej podobno kakor glagolniki (n. pr. *petje*, *čutje*, *britje*, *vretje* ipd.)? Ali imamo še kake druge podobne tvorbe v jeziku? To so vprašanja, ki se nujno zbudijo ob takih srečanjih, toda laže je vprašanja postavljati kakor nanje odgovarjati. Kljub temu pogledjmo vsaj na kratko še po teh labirintih, da vsaj slišimo, kakšen bo odmev, če se že ne vidi nikamor do konca.

Bajec v Besedotvorju (I, § 23) naših primerov ne obravnava. Tam navaja vrsto besed, ki jih razlaga s primerom *področje* = kar je pod roko. Vendar vseh tam naštetih primerov ni mogoče tako razlagati; izrazov *naselje*, *naključje*, *obzidje*, *ohišje* (n. pr. pri uri) itd. ne moremo razlagati s kar je na selu, kar je o(b) hiši, ob zidu, na ključu ipd.; pomenijo marveč kraj, kjer se ljudje naselijo, kar se naključí, učinek obzidavanja (ko obzidajo!), hiša okoli česa, učinek ohiševanja ipd. Tudi izrazov *sočutje*, *soglasje*, *sorazmerje*, *sožalje* ipd. ne občutimo kot skupna imena (kolektiva); res so iz sintaktičnih zvez, toda ne samostalniških, marveč glagolskih (predikativnih), sad čutenja s kom je sočutje, da soglašam s kom — soglasje, da je kaj po drugem razmerjeno — sorazmerje, da kdo z drugim žaluje — sožalje. Zato pri teh izrazih

nimamo toliko občutka samostalniških kolektivov kolikor nekega glagolskega dejanja ali njegovega nasledka, torej skoraj glagolnika.

Morda bi nam to skupino imen utegnila pojasniti druga skupina imen na *-je*, ki jih Bajec v Besedotvorju I ne obravnava, v III. delu pa le način sestave, ne pa priponskega pomena; ima jih pač za glagolske zloženke (III, § 64 sl.), toda s pripono *-je* se ne ukvarja več. Vendar so zanimivi primeri, koder taka glagolska osnova dobi pripono *-je* in nam ne zaznamuje stanja, marveč dejanje kakor glagolniki, n. pr. *-ljubje*: domoljubje, rodoljubje, človekoljubje, koristoljubje itd.; bogokletje, bogoslužje, domotožje, hudodelje, črnogledje, krvoskrunje, samovladje, slavohlepje, dvoumje itd. Pri teh samostalnikih nam torej drugi — glagolski — sestavni del pomeni prav tako neko delo, kakor smo videli pri *-pisje*. Če je stvar taka, potem je seveda vprašanje, ali so to res še kolektivna imena, kakor sodi Besedotvorje (I, § 23), ali je marveč še kaj drugega pomagalo do takih oblik, ko po pomenu tako močno spominjajo na glagolnik. — Toda za vse to tu ni prostora. Lepo bi bilo poiskati skupni pomenski imenovalec vsem različnim oblikam na *-je* pri vseh besednih vrstah. Naj se kdo dela loti!

J. S.

VSAKEMU SVOJE

V enem izmed novejših prevodov sem bral stavek: »Dali so vsakemu svojega.« Ob tem mi je oko zastalo: Ali ne bi bilo treba reči »Dali so vsakemu njegovo«? Pa saj se ponosno geslo glasi »Vsakemu svoje!«, ali ne?

Ali nas bodo imeli za dlakocepske, če zdaj porečemo, da je potemtakem pač tudi to geslo napačno? Da bi moralo biti »Vsakemu njegovo«? Če gledamo stavek pod drobnogledom, se izkaže, da niti ni tako ponosen, kvečjemu nesebičen, altruističen — vsakomur bi moral človek dati svojo lastnino! To nam kažejo podobni stavki: »Vsakemu je dajal od svojega« — »Vsakemu je dajal od njegovega« — razloček, ali ne? »Učenci so pristopali drug za drugim, on pa je dal vsakemu njegovo pero« — ne pa: »on je dal vsakemu drugo pero«, to bi bilo težavno, pa tudi nepriporočljivo.

Precej očitno je tudi, kako je ta nelogična zveza nastala: iz stavkov kot »Vzeli so si vsak svoje«, kjer je to kajpada prav, ker je drug osebek. Po analogiji je potem nastalo tudi »(Dajmo) vsakemu svoje«, oblika, ki bi jo bilo treba, da bi ne bila sprta z logiko, po naši misli spremeniti v »Dajmo vsakemu (kar mu gre, namreč) njegovo!«

J. G.

Prispevek je mišljen predvsem kot spodbuda za obširnejšo analizo podobnih »napačnih« primerov. *Op. ur.*

DVOMITI, PREPRIČAN BITI V KAJ

Dvomiti v kaj, prepričan biti v kaj — take in podobne napake berem tu pa tam. Nastajajo pa analogično po primerih, kjer je taka zveza pravilna.

Predlog izraža razmerje samostalnika do povedka v stavku, in sicer glede na kraj, čas, način ali vzrok. Ima pa vsak predlog svoj osnovni pomen, iz katerega se dajo pojasniti iz njega nastali drugotni pomeni. Najlažje spoznamo osnovni pomen iz krajevnih odnosov, ker so bili ti preprostemu gledanju na svet najvažnejši. Osnovni krajevni pomen predloga *v* je dovolj jasno razviden iz stavkov, kot so: Grem *v* mesto; bil sem *v* mestu; ne gre mi *v* glavo. Prenos krajevnega pomena na časovni odnos je povsem razumljiv: *v* sredo, *v* četrtek; *v* tretje gre rado. Predlog *v* pa izraža tudi namen in način. Iz primerov kot: *v* denar spraviti, *v* živo zadeti, gredo *v* trumah je še prav dobro zaznaven osnovni pomen tega predloga.

Glagol dvomiti spada med tako imenovane glagole govorjenja in mišljenja, kot so govoriti, praviti, pripovedovati, peti, pisati, misliti, meniti. Samostalnik, ki kaže to, česar se dejanje, to je v tem primeru govorjenje ali mišljenje, tiče, stoji v mestniku s predlogom *o*, n. pr.: *O* tebi je govoril; pripovedoval je *o* nekdanjih časih; narodne pesmi pojo *o* kralju Matjažu; seveda tudi: *o* tem ne dvomim.

Tudi glagol prepričati spada sem: *O* tem nisem prepričan, to se pravi: *o* tem mislim tako, da utegne biti res ali pa tudi ne. Isto velja tudi za samostalnike s podobnim pomenom, n. pr. govor *o* nekdanjih časih, pesem *o* kralju Matjažu, dvom *o* resničnosti njegovih besed; prepričanje *o* njegovi krivdi.

Ivan Tominec